

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Madle Uibo

I maailmasõja mõjud tsiviilelanikele Saaremaal Põide ja Jaani kihelkondade näitel

Bakalaureusetöö

Juhendajad:
PhD Ago Pajur
PhD Aigi Rahi-Tamm

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Sõjaaegne ühiskond.....	10
1.1. Sõjaseisukorra kehtestamine.....	10
1.2. Muutused ühiskonnas ja hoiakutes.....	13
1.3. Piirkondlike institutsioonide tegevus.....	17
2. Sotsiaal-majanduslikud muutused.....	21
2.1. Toitluspoliitika ümberkorraldamine.....	21
2.2. Maaelanike toimetulek sõjaoludes.....	25
2.3. Sõjaaegne alkoholipoliitika.....	31
Kokkuvõte.....	35
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	37
Summary.....	42
Lisad.....	45

Sissejuhatus

Esimene maailmasõda oli maailma ajaloos suurt mõju avaldanud inimohvriterohke sündmus, mis kestis 1914. aasta suvest kuni 1918. aasta hilissügiseni. Seda sai kõige teravamalt omal nahal tunda Euroopa, kuid olulisel määral olid kaasatud ka teised maailmajaod. Sõna „mõju” tekitab nimetatud sõjaga seoses lõpmatult palju erinevaid assotsiatsioone, alustades poliitilistest muutustest, mille tulemusena toimusid impeeriumide lagunemised, jätkates infrastruktuuris toimunud ümberkorraldustega ning lõpetades tavainimeste igapäevaelu kohanemisega uutele tingimustele, kui mainida vaid mõningaid valdkondi, mida sõda puudutas.

Eesti kontekstis on Esimese maailmasõja sotsiaal-majanduslikke aspekte võrreldes poliitilis-sõjalise ajalooga vähem uuritud ning selles vallas tehtu pärineb veel paljuski nõukogude ajast, mis kannavad mitmeti oma ajastu eripärasid.¹ Sotsiaal-majanduslike teemade hulka kuulub ka tsiviilelanike toimetulek ja kohanemine sõjaajaga, mille kajastamises leidub mitmeid lünki ning vajakajäämisi, kuid tegemist on uurimisvaldkonnaga, mis omab häid arenguperspektiive. Võimalikke teemasid, mis sellega haakuvad, on rohkesti, näiteks sõjaga rakendunud piirangud, muutused majandus-, toitlustus-, kooli- jm oludes, hoolekandes, organisatsioonide ja asutuste tegevuses, sõjarinde kokkupuude kodurindega, rahvusküsimused, sõjapõgenikud.² Käesoleva töö sihiks on uurida Esimese maailmasõja esimeste aastate mõjul toimunud muutuseid maaelanikkonna igapäevaelus vallaomavalitsuse dokumentide ja kohalike ajalehtede põhjal, Põide ja Jaani kihelkondade näitel, täpsemalt kuidas sõjaväe tarbeks täidetavad kohustused ning ühiskondlikud korraldused mõjutasid tsiviilelanike elukorraldust.

Historiograafia.

Eesti Esimese maailmasõja historiograafias on hästi esindatud militaarajalooga seotud uurimused. Ilmasõjaaegsetest mobilisatsioonidest on kirjutanud ajaloo professor ja

---

1 Lust, Kersti. Eesti majanduse olukord Esimese maailmasõja ajal: historiograafiline pilguheit. – Esimene maailmasõda ja Eesti. II. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2017. Lk 43, 44.

2 Teedema, Lea. Tartu Esimese maailmasõja ajal. – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014. Lk 272.

akadeemik Tõnu Tannberg.³ Eesti alasid ning selle ümbrust puudutanud sõjategevust, iseäranis lahingutegevust merel, on kajastanud Eesti sõjaajaloolased ning endised Eesti Akadeemilise Sõjaajaloo Seltsi esimehed Hanno Ojalo ning Mati Õun.⁴ Antud töö keskmeks oleva piirkonna, Lääne-Eesti saartel toimunu kohta on ilmunud erinevaid käsitusi. 1937. aastal avaldas polkovnik Nikolai Reek (1938. aastast kindralleitnant) Muhu väina kindlustatud positsiooni staabis 1917. aastal koostatud aruannetel põhineva teose Lääne-Eesti saarte kaitsesüsteemist ning sakslaste 1917. aasta dessantoperatsioonist Saaremaale.⁵ Esimese maailmasõja aegsetest kindlustusrajatistest on tervikliku ülevaate andnud ajaloodoktor Heino Gustavson.⁶

Esimese maailmasõja ajajärgu uurimises on Eestis lähiaastatel toimunud suur murrang seoses 2014. aastaga, mil möödus 100 aastat sõja puhkemisest. Järgemööda on ilmunud mitmeid Eesti ajalookirjandust selle perioodi kohta rikastavaid artikleid ja raamatuid. Üha enam on sõjalis-poliitilise temaatika kõrval kajastamist leidnud ka sotsiaal-majanduslikud teemad. Eesti tööstusest ja tööliste elutingimustest aastatel 1914–1918 kirjutas Maie Pihlamägi,⁷ sõjaaegset hinnatõusu ja selle reguleerimist on analüüsinud Kersti Lust,⁸ põgenike ja haavatud sõjameeste abistamist Tartus Lea Teedema.⁹

---

3 Tannberg, Tõnu. „Tsaar kui kutsub oma lapsi...”: 1914. aasta mobilisatsioonidest Eesti- ja Liivimaal. – Eesti mees Vene kroonus: uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost impeeriumi perioodil 1721–1917. Tartu: Ilmamaa, 2011. Lk 189–206; Tannberg, Tõnu. “Selle sajatuhandelise massi elust-olust ja saatusest suures rahvaste heitluses on vähe tehtud juttu...”: Ilmasõjaaegsetest mobilisatsioonidest Eestis aastatel 1914–1917. – Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015. Lk 9–20.

4 Ojalo, Hanno. Saaremaa sõjatules. Sügis 1917. Kuressaare: Saaremaa Muuseum, 2008; Ojalo, Hanno. Varjud meres: allveesõda Läänemerel 1914–1919 ja 1939–1945. Tallinn: Grenader/Astlandia, 2007; Ojalo, Hanno. Saaremaa sõjatules: oktoober 1917. – Kaitse Kodu 2002, nr 5. Lk 25–27; Õun, Mati; Ojalo, Hanno. Võitlused Läänemerel 1914–1918: Esimene maailmasõda koduvetes. Tallinn: Olion, 2011.

5 Reek, Nikolai. Saaremaa kaitsmine ja vallutamine a. 1917. Tallinn: Sõjavägede Staabi VI osakond, 1937. Sakslaste dessantoperatsiooni ajal Muhu väina kindlustatud positsiooni staabis kohatäitjana teeninud kapten Nikolai Reek'i elu- ja teenistuskäigust on kirjutatud järgnevas väljaandes: Pihlak, Jaak. Kindralleitnant Nikolai Reek: lühiülevaade elu- ja teenistuskäigust. – KVÜÕA toimetised 19. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2014. Lk. 244–246.

6 Gustavson, Heino. Merekindlused Eestis 1913–1940. Tallinn: Olion, 1993.

7 Pihlamägi, Maie. Eesti tööstus Esimese maailmasõja aastail. – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014. Lk 170–199; Pihlamägi, Maie. Eesti tööliste töö- ja elutingimused Esimese maailmasõja aastail. – Esimene maailmasõda ja Eesti. II. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2017. Lk 300–327.

8 Lust, Kersti. Võitlus toidu hinna tõusuga Eestis 1914. aastast 1917. aasta kevadeni. – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014. Lk 200–216.

9 Teedema, Lea. Haavatud ja haiged sõdurid, puudustkannatajad ja põgenikud Esimese maailmasõja aegses Tartus. – Esimene maailmasõda ja Eesti. II. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2017. Lk 134–189.

Kuivõrd Eesti ajalookirjanduses leidub Esimese maailmasõja kohta käivaid sotsiaal-majanduslikke uurimusi siiski üsna vähe, on Vene keisririigi toitlus- ja alkoholipoliitika küsimuste käsitlemisel tuginetud peamiselt väliskirjandusele. Mitme uurimisküsimuse kontekstis osutus üheks relevantsemaks 1920.–1930. aastatel Yale'i ülikooli kirjastuses ilmunud mainekas sari *Economic and Social History of the World War: Russian Series* (peatoimetaja James T. Shotwell), mille enam kui kümnest teosest on kasutatud Vene keisririigi toitlusolukorda, riigi finantse ning sõja kulusid käsitlevaid uurimusi.¹⁰ Sarja olulisusust näitab tõsiasi, et neile töödele on tänapäeva ajaloouurijate poolt sageli viidatud. Samuti on siinses töös rakendamist leidnud Peter Gatrelli (Manchester'i ülikooli majandusajaloo professor) ning Lars T. Lih (Venemaa sotsiaalajaloo uurija) Esimese maailmasõja sotsiaal- ja majandusajalugu käsitlevad teosed.¹¹

Lisaks eelpool nimetatutele on Eesti Esimese maailmasõja historiograafias märkimisväärses teemaks baltisakslaste rolli muutumine ühiskonnas, mida on käsitlenud professor Aadu Must¹² ning Eesti sõdurite sõjakogemus Esimeses maailmasõjas, mida on lahti mõtestanud Liisi (Eglit) Esse.¹³

Lähima kümne aasta jooksul on Eesti ajaloouurijate poolt kirjutatud vaid üksikuid tsiviilelanike elu konkreetses kitsalt määratletud piirkonnas uurivaid töid. Käesoleva töö autor leidis sinise töö kirjutamiseks inspiratsiooni järgnevatest töödest: Lea Teedema

---

10 Antsiferov, Alexis N.; Bilimovich, Alexander D.; Batshev, Michael O.; Ivantsov, Dmitry N. *Rural Economy. – Russian Agriculture During the War*. Gen. ed. James T. Shotwell. New Haven: Yale University Press, 1930. Pp. 9–301; Meyendorff, Alexander F. *Social Cost of the War. – The Cost of the War to Russia*. Gen. Ed. James T. Shotwell. New Haven: Yale University Press, 1932. Pp. 155–215; Zaitsev, K. I.; Dolinsky, N. V. *Organization and Policy. – Food Supply in Russia during the World War*. Gen. ed. James T. Shotwell. New Haven: Yale University Press, 1930. Pp. 3–213; Michelson, Alexander M. *Revenue and Expenditure. – Russian Public Finance During the War*. Gen. ed. James T. Shotwell. New Haven: Yale University Press, 1928. Pp 15–232.

11 Gatrell, Peter. *Russia's First World War: a social and economic history*. Harlow: Pearson Longman, 2005; Lih, Lars T. *Bread and Authority in Russia, 1914–1921*. Berkeley: University of California Press, 1990.

12 Must, Aadu. *Privilegeeritust põlualuseks: baltisaksa ühiskonnategelaste represseerimine Esimese maailmasõja ajal. – Esimene maailmasõda ja Eesti*. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014. Lk 15–107; Must, Aadu. *Muutugu ja kadugu! Baltisakslased ja Esimene maailmasõda*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016.

13 Eglit, Liisi. *Eesti sõdurite sõjakogemus Esimeses maailmasõjas: võrdlev analüüs sõjaaegsete kirjade ja sõjajärgsete mälestuste põhjal*. Magistritöö. Juhendaja Aigi Rahi-Tamm. Tartu, 2012; Esse, Liisi. *Suure sõja mäletamine. Kirjad, päevikud ja mälestused eestlaste sõjakogemuse avajana. – Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast*. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015. Lk 21–29; Esse, Liisi. *Eesti sõdurid Esimeses maailmasõjas: sõjakogemus ja selle sõjajärgne tähendus*. Doktoritöö. Juhendaja Aigi Rahi-Tamm. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016.

ajalooteaduslikust uurimusest Esimese maailmasõja aegsest Tartu linnast ning Kersti Taali populaarteaduslikumatest artiklitest maarahva elust Võrumaal (1914–1916).¹⁴ Mõlemad uurivad kohalikku igapäevaelu sõja ajal, toetudes suurel määral ajaleheartiklitele (Taalil Võru Teataja, Teedemal Postimees), mida Teedema käsitluses on arvestataval määral rikastamas arhiiviallikad. Neid kaht käsitlust võrreldes selgub, et kuigi sõjakontekst ja militaar- ning tsiviilvõimudelt saadavad korraldused olid samad, mängisid paikkondlikud iseärasused rolli igapäevaelu korraldamisel. Veel enne nende artiklite ilmumist oli valminud Peeter Piigi lõputöö Esimese maailmasõja aegsest Tartust, mille peamiseks allikaks oli ajaleht Postimees ning mis uuris sõjapõgenike teemat, toitlusolusid, saksavaenulikkust ning Veebruarirevolutsiooni sündmusi.¹⁵

Tsiviilelanike eluolu sõjaajal on uurinud ka mitmed välisautorid. Näiteks on olemas uurimus Riia linnaelanike kohta, milles on võrreldud suuremate Riias paiknenud etnoste (sakslased, lätlased, venelased) Esimese maailmasõja sõjakogemust ning linnaelust Freiburgis, Saksamaal aastatel 1914 – 1918.¹⁶ Neid kahte tööd on kasutatud, võrdlemaks eri riikides ilmnenud reaktsioone sõja puhkemisele.

Töö eesmärgid

Käesoleva töö eesmärk on panustada Esimese maailmasõja sotsiaal-majandusliku ajaloo uurimisse, analüüsides sõja mõjusid tsiviilelanikele Saaremaa kõige idapoolsemas osas, täpsemalt ajaloolistes Põide ja Jaani kihelkondades, mis asuvad kõige lähemal Muhu saarele ning ühtlasi mandri-Eestile. Piirkonna valikul said määravaks mitu kriteeriumi: kuna võrdluseks oli olemas Lea Teedema põhjalik uurimus Tartust, siis mandri-Eestile ja linnaelanike igapäevaelule vastandina osutus valik Saaremaa maapiirkonna kasuks, kust on arhiivianest terviklikumalt säilinud. Eelkõige sai määravaks vallavalitsuse

---

14 Teedema, Lea. Tartu Esimese maailmasõja ajal. Lk 270–357; Taal, Kersti. Esimese maailmasõja algus Võrumaal: muutused maarahva igapäevaelus. – Lee: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Seltsi väljaanne 21. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Selts, 2015. Lk. 39–50; Taal, Kersti. Esimese maailmasõja raskustes vaevlev Võrumaa. – Lee: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Seltsi väljaanne. 22. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Selts, 2016. Lk 71–82.

15 Piik, Peeter. Tartu linn Esimese maailmasõja aastail (1914–1917) ajakirjanduse peeglis. Lõputöö. Juhendaja Tiit Rosenberg. TÜ Eesti ajaloo õppetool. Tartu, 1998.

16 Hatlie, Mark R. Riga at War 1914–1919: War and Wartime Experience in a multi-ethnic Metropolis. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2014; Chickering, Roger. The Great War and Urban Life in Germany: Freiburg, 1914–1918. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

protokollide olemasolu. 20. sajandi alguseks kuulusid Põide kihelkonda Uuemõisa ja Laimjala vallad ning osa Maasi vallast, mis suuremalt osalt jäi Jaani kihelkonna territooriumile. Uuemõisa ja Laimjala vallad paiknesid tervenisti Põide kihelkonnas. Nendest kolmest vallast pindalalt suurim oli Uuemõisa, järgmisena Maasi, väikseim Laimjala.¹⁷

Töös analüüsitavateks faktoriteks on sõja puhkemise, sõjaseisukorra kehtestamise ja sõjarinde lähenemisega kaasnenud muutused ühiskonnas, olulisemate tsiviilelanike elu korraldanud institutsioonide tegevus, elanikele rakendunud kohustused ja igapäevaeluga toimetulek, riikliku toitlus- ja alkoholipoliitika avaldumine kohalikul tasandil. Neid mõjutusi on töös käsitletud Esimese maailmasõja puhkemisest kuni Veebruarirevolutsioonini, seega 1914. aasta juulist kuni 1917. aasta veebruarini. Veebruarirevolutsioon ja sellele järgnenud sündmused Esimeses maailmasõjas jäävad käesolevast tööst välja, kuna Veebruarirevolutsiooniga, niisamuti ka hilisema Saksa okupatsiooniga, kaasnesid ühiskonnas suured ümberkorraldused, mis vajaksid omaette käsitlemist.

Allikad ja metoodika

Käesoleva uurimuse peamise allikalise baasi moodustavad arhiiviallikad. Selleks, et analüüsida Põide ja Jaani kihelkonna elanike elukorraldust, võeti aluseks Uuemõisa, Maasi ja Laimjala vallavalitsuste dokumendid.¹⁸ Esiteks leidsid nende hulgast rakendust vallaomavalitsuse protokollid, mis sisaldavad kokkuvõtteid volikogu ja täiskogu koosolekutel arutusel olnud küsimustest ning vastuvõetud otsustest. Kasutatud vallaomavalitsuste protokollid olid olemas kogu uuritava perioodi (juuli 1914 – veebruar 1917) kohta. Tegemist on rikkaliku olmeajalugu sisaldava allikaga, mille abil sai markeerida kohalikes valdades pärast sõja puhkemist oluliseks muutunud teemad. Teiseks vallavalitsuste fondidest pärinevaks dokumenditüübiks olid vallamaksude jaotamise protokolliraamatud, kuhu kord aastas (harilikult veebruaris või jaanuaris) märgiti vallavolikogu koosolekul üles vallamaksu maksjate arv, maksude jaotumine ja

---

17 Saaremaa: maadeteaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. Toim. A. Luha, E. Blumfeldt, A. Tammekann. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1934. Lk 682, 465.

18 EAA.2556 Uuemõisa vallavalitsus Saaremaal, ERA.2020 Uuemõisa Vallavalitsus, EAA.1079 Maasi vallavalitsus, EAA.2554 Laimjala vallavalitsus

arvete seis. Neis dokumentides sisalduvate statistiliste andmete põhjal on analüüsi hõlbustamiseks koostatud ülevaatlilikud tabelid, milles kajastuvad vallamaksu maksjate ja -maksust vabastatute arvud,¹⁹ maksust vabastamise põhjused²⁰ ning olulisimate vallaametnike palgad.²¹ Kolmandaks äärmiselt informatiivseks valladokumentide liigiks olid kubjastele adresseeritud kirjad, milles sisalduvaid korraldusi nad oma piirkonna elanike seas pidid levitama ning nende täitmist kontrollima. Kahjuks õnnestus leida siiski vaid Maasi valla Keinaste küla kupjale edastatud teateid, teiste uuritava piirkonna valdade kohta ei ole sarnast materjali säilinud.

Arhiiviallikatest on tollaste institutsioonide töö paremaks mõistmiseks pisteliselt kasutatud Saaremaa rekviireerimiskomisjoni²² ning Põhja-Balti komitee²³ materjale. Rekviireerimiskomisjoni allikaid rakendati käesolevas töös siiski minimaalselt, kuna uuritava perioodi kohta leidis materjali vähe. Sõjapõgenike abistamise Põhja-Balti komitee tegevuse kohta info otsimise käigus leiti Eesti Ajaloomuuseumist nn sõjapaoankeedid ehk valdadest kogutud andmed põgenike aitamisvõimaluste ning vaenlase rünnaku puhul potentsiaalsete kodukohast lahkujate kohta.²⁴ Käesoleva töö lisana on allikanäiteks toodud üks täidetud sõjapao ankeet.²⁵

Mõistmaks laiemalt sõjaaegses ühiskonnas toimuvat on töös kasutatud ka tollast perioodikat. Põhjenduseks, miks tasub ajakirjandust, eriti käesolevas töös vaadeldava perioodi kontekstis, rakendada, sobib hästi tsitaat Eesti ajakirjanduse ajaloo uurijalt Roosmarii Kurvitsalt: „Mitte kunagi varem ega hiljem ei ole eesti ajakirjandus ja lugejad üksteisele nii lähedal olnud ja omavahel nii tihedalt seotud olnud kui Esimene maailmasõja aastail 1914–1916.”²⁶ Töös kasutati kaht kohalikku ajalehte, esimene neist, ajaleht Saaremaa, hõlmab suure osa uuritavast perioodist, kuigi 1914. aasta numbreid leidub Eesti mäluasutustes katkendlikult. Ajalehe Saaremaa väljaandja ning vastutav

---

19 Lisa 4. Tabel vallamaksu maksjate hulga kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas.

20 Lisa 5. Tabel erinevatel põhjustel vallamaksust vabastatute kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas.

21 Lisa 3. Vallaametnike palkade tabel.

22 EAA.577 Saaremaa rekviireerimiskomisjon

23 EAA.2311 Sõjapõgenike abistamise Põhja-Balti komitee

24 AM.263 Sõjapao ankeedid Esimese maailmasõja ajast; Fondis on olemas säilikud ka Maasi (AM.263.1.56) ja Uuemõisa (AM.263.1.66) valla kohta

25 Lisa 2. AM.263.1.56. L 2. Sõjapao ankeet.

26 Kurvits, Roosmarii. Eesti päevalehtede muutumine Esimese maailmasõja ajal 1914–1917. – Esimene maailmasõda eesti kultuuris. Koost. Mirjam Hinrikus ja Ave Mattheus. Tallinn: Tallinna Ülikool, 2015. Lk 108.

toimetaja oli advokaat ning aktiivne ühiskonnategelane Karl (Carl) Palk. Teine kohalik perioodiline väljaanne, Hää!, ilmus aastatel 1906–1915. Ajalehe Hää! väljaandjaks ja toimetajaks ning trükikoja T. Liiv omanikuks sai 1913. aastal pärast oma isa Tehve Liivi mereõnnetuses hukkumist Oskar Liiv.²⁷ Ajalehtede kasutamisel allikana on silmas peetud, et Esimese maailmasõja ajal oli sõdivates riikides iseloomulik propagandavõtete kasutamine ühiskonna meelsuse mõjutamiseks.²⁸

Kasutatud allikate analüüsimisel, vallavolikogu ja -täiskogu koosoleku protokollide ning ajaleheartiklite puhul tarvitati kvalitatiivset sisuanalüüsi. Sissekannete ja artiklite temaatilisel rühmitamisel jäeti välja need valdkonnad, mis ei omanud sõjaga otsest seost. Teemade rühmitamise tulemusena tekkisid edasiseks uurimiseks vajalikud kategooriad. Teemad, mis vajasisid enam allikakriitilist lähenemist, olid alkoholipoliitika (karsklaste emotsionaalsed kirjutised joogikohtade keelustamiseks) ja sakslaste tegevuse kajastamine (sakslastest vaenlase kujundi loomine), kui tuua välja ühed radikaalseimad kajastused. Tekstianalüüsist erinevat lähenemist vajasisid arvandmed vallamaksude jaotamise protokolliraamatutes, mille eritlemiseks koostati võrdlevad tabelid.²⁹

Struktuur

Uurimistöö koosneb kahest suurest peatükist, mis mõlemad jagunevad kolmeks alaosaks. Esimeses peatükis analüüsitakse Esimese maailmasõja aegset ühiskonda – esiteks üldmobilisatsiooni väljakuulutamist, sõjaseisukorra ning -tsensuuri kehtestumist; teiseks sõja alguse meeleolusid ühiskonnas, mobilisatsioonide toimumist ning sakslaste pealetungi algust idarindel; kolmandaks piirkondlike institutsioonide funktsioone ning tegevust. Teises peatükis keskendutakse spetsiifilistele sotsiaal-majanduslikele küsimustele, sealhulgas muutustele riiklikus toiduspoliitikas, alkoholikeeldude rakendumisele ning tsiviilelanike poolt kroonu tarbeks koormiste täitmisele, ning analüüsitakse, kuidas need avaldusid ning mõjutasid kohalike inimeste igapäevaelu.

---

27 Lott, Mare; Rauk, Maire. Raamatulugu. – Saaremaa. 1, Loodus. Aeg. Inimene. Toim. Heino Kään jt. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2002. Lk 259

28 Kurvits, Roosmari. Eesti päevalehtede muutumine Esimese maailmasõja ajal 1914–1917. Lk 78.

29 Lisa 3. Vallaametnike palkade tabel; Lisa 4. Tabel vallamaksu maksjate hulga kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas; Lisa 5. Tabel erinevatel põhjustel vallamaksust vabastatute kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas.

1. Sõjaaegne ühiskond

1.1. Sõjaseisukorra kehtestamine

Esimese maailmasõja algus tuli Venemaale üsna ebasoovitaval ajal – 1905. aasta revolutsioonist ega Vene-Jaapani sõjast polnud veel palju aega möödas ning riik ei olnud sõjaliselt valmis, kuid lumepalli, mis pandi veerema 15. juunil 1914. aastal,³⁰ kui toimus kurikuulus atentaat, ei andnud enam peatada. Pärast Austria-Ungari ning Saksamaa poolt ette võetud samme kuulutati välja Vene riigis 17. juulil üldmobilisatsioon, millele 19. juulil järgnes Saksamaa sõjakuulutus Venemaale. Vene riik asus koondama oma ressursse ja rakendama sõjaaegseid reguleerivaid abinõusid.

Sõja puhkedes võeti Vene keisririigis kasutusele kaitsekava, mida oli 1907. aastast asutud välja töötama keiser Nikolai II korraldusel, mitte niivõrd suure sõja puhkemise ootuses kui Vene keisririigi pealinna turvatuna hoidmise huvides. Kaitserajatiste tuumiku moodustas Peeter Suure merekindlus, mis koosnes Tallinn–Porkkala ja Kroonlinna patareidest.³¹ Sõjalise ohu kasvades hakati senisest enam mõistma ka Lääne-Eesti saarte strateegilist tähtsust. Taibati, et sakslaste kätte langemise korral annaks see neile valitsemise Liivi lahe üle ning oleks heaks platsdarmiks nii mandri-Eesti aladele kui Soome lahte tungimisel. Riigi turvalisuse tagamiseks suurendati kaitseliinide arvu kaheksani. Lääne-Eesti saari ümbritsesid kaitsepositsioonidest kaks, nende kindlustamine algas alles 1915. aastast – neist pindalalt suurem, Muhu väina kindlustatud positsioon (edaspidi MVKP), hõlmas Saaremaa, Hiiumaa, Muhumaa ja Vormsi ning osa Läänemaa rannikust, lisaks neid ümbritsevat veeala; sealne teine positsioon, mis asus Sõrve poolsaarel ning mida kutsuti Irbe positsiooniks, oli iseenesest MVKP autonoomne territoorium, millele rakendati tugevdatud kaitset.³² Paraku ei jõutud kaitsekavas ette nähtud kaevikuid ja kindlustusi saartel enne sakslaste dessanti 1917. aasta oktoobris lõpetada ning ehitatu oli küllalt halvas seisukorras.³³

---

30 Siin ja edaspidi kuupäevavad vana ehk Juliuse kalendri järgi, mis toimus Eesti aladel faktiliselt kuni 1918. aasta veebruarini.

31 Gustavson, Heino. Merekindlused Eestis 1913–1940. Lk 6; Kopõtin, Igor. Esimese maailmasõja algus Eestis: võim ja ühiskond. – Eesti sõjaajaloo aastaraamat = Estonian yearbook of military history 5(11). Viimsi: Eesti Sõjamuuseum, 2015. Lk 17.

32 Gustavson, Heino. Merekindlused Eestis 1913–1940. Lk 6, 7, 9; Ojalo, Hanno. Saaremaa sõjatules: oktoober 1917. Lk 25.

33 Õun, Mati; Ojalo, Hanno. Võitlused Läänemerel 1914–1918. Lk 157.

20. juulil 1914, ehk päeval, mil Vene keiser Nikolai II luges ette sõjamanifesti, kehtestati mitmel pool Vene riigis – Vene keisririigi pealinnas³⁴ ja lähedastes kubermangudes, sealhulgas Eesti- ja Liivimaal – sõjaseisukord.³⁵ Sõjaseisukorrast tulenevalt realiseerus kõrgem sõjaväeline võim (mida sätestas 1892. aasta sõjaseisukorra seadus).³⁶ Sisuliselt tähendas see, et sõjaväe ülemate (sõjaväe ülemjuhataja, rinnete ülemjuhatajate ja neile alluvate üksuste ülemate) poolt tehtavad käsud muutusid ülimuslikeks ning nende rikkumine rangelt karistatavaks. Eestimaa ja Liivimaa kubermangud (v.a. Riia linn) kuulusid Petrogradi sõjaväeringkonda. Nende piirkondade tsiviilvõimude üle määrati Esimese maailmasõja tingimustes valitsema erivolinik, kelleks 1914. aasta juulis sai Peeter Suure merekindluse komandant viitseadmiral Aleksandr Gerassimov. Juba sama aasta novembris tehti vangerdus, millega Gerassimov jäeti edasi Tallinna ja Paldiski erivolinikuks ning merekindluse komandandiks, kuid ülejäänud Balti kubermangu alade (v.a. Tallinn, Paldiski, Dünamünde) erivolinikuks sai kindralleitnant Pavel Kurlov.³⁷ Kuivõrd antud töö keskendub kitsamalt Saaremaale, siis on tarvilik mainida ka seal piirkonnas tegutsenud MVKP ülemat, kellel oli samuti õigus tsiviilametnike korraldusi muuta ja tühistada ning vastavalt vajadusele keelavaid ja käskivaid määruseid kehtestada ja edastada. MVKP ülemaks oli kontradmiral Dmitri Svešnikov. MVKP ülem allus Läänemere laevastiku ülemale ning too omakorda Põhjarinde ülemjuhatajale.³⁸

1914. aasta 20. juulil kirjutas Nikolai II alla ukaasile, mis teatas sõjatsensuuri kehtestamisest, kuid selle rakendamiseks kulus aega, sest esmalt tuli vajalikud institutsioonid moodustada. Nii asus sõjatsensuur Läänemere kubermangudes sisuliselt tööle sama aasta augusti ja septembri jooksul.³⁹ Saaremaa kohalikele ajalehtedele Hää! ja Saaremaa kehtestus sõjatsensuur alates 4. augustist 1914.⁴⁰ Sõjatsensuur tähendas eelkõige seda, et trükisõnas keelati sõjaliselt seisukohalt olulise info levitamine, mis

---

34 Peterburi ametlik nimi muudeti 1914. aasta augustis Sankt-Peterburgist Petrogradiks senise saksapärase kõla tõttu.

35 Sõjaseadus väljakuulutatud. – Hää!, 23.07.1914. Lk 2.

36 Teedema, Lea. Tartu Esimese maailmasõja ajal. Lk 272.

37 *Ibid.* Lk 273.

38 Reek, Nikolai. Saaremaa kaitsmine ja vallutamine a. 1917. Lk 12.

39 Paatsi, Vello. Vene sõjatsensuur Läänemere kubermangudes Esimese maailmasõja ajal 1914–1917. Lk 41–42.

40 Sõjatsensur. – Hää!, 9.08.1914. Lk 3.

võinuks kahjustada Venemaa julgeolekut.⁴¹ Nii ei võinud ajakirjanduses muuhulgas avaldada ka teateid sõjavägede liikumise, suuruse või sõjaväe tellimisel tehtavate tööde kohta.⁴² Sõjatsensuur oli üks olulistest võimumehhanismidest sõjaväe ülemjuhataja ja sõjaväeringkondade juhtide käes, kellele tsensorid allutati.⁴³ Tsensorite kontrolli all olid samuti telegraafi- ja postisaadetised. Eesti aladel pandi kehtima täielik tsensuur, mis tähendas, et lisaks välissaadetistele vaadati üle ka sisesaadetised, kuigi kontrolli viimase üle teostati valikuliselt.⁴⁴

Nõnda tõi Esimese maailmasõja puhkemine koos sõjakuulutusega ühiskonnas kaasa mitmeid muutumisi. Kohalikel tuli arvestada, et võim piirkondades liikus sõjaväeülemate kätte. Ajakirjandusele ning postisaadetistele kehtestus tsensuur. Vene keisririigis hakati ehitama kaitserajatiste süsteemi, kusjuures Lääne-Eesti saarte kindlustamine algas 1915. aastal.

---

41 Paatsi, Vello. Vene sõjatsensuur Läänemere kubermangudes Esimese maailmasõja ajal 1914–1917. Lk 41–42.

42 Kurvits, Roosmari. Eesti päevalehtede muutumine Esimese maailmasõja ajal 1914–1917. Lk 86.

43 Paatsi, Vello. Vene sõjatsensuur Läänemere kubermangudes Esimese maailmasõja ajal 1914–1917. Lk 42.

44 Epstein, Alexander. Postisaadetiste sõjatsensuur Eestis I maailmasõja ajal. – Eesti Filatelist 36. Tallinn, 1996. Lk 176.

1.2. Muutused ühiskonnas ja hoiakutes

Esimese maailmasõja alguse meeleolusid ühiskonnas on püütud tõlgendada paljude ajaloolaste poolt. Tulemid, milleni on jõutud, näitavad, et vastaspoolte hoiakud ei erinenud oluliselt teineteisest. Läbivaks ühisjooneks oli sõdivates riikides tekkinud patriotismipuhang.⁴⁵ Sõtta astumisele järgnenud päevadel väljendus see mitmel pool patriootlike demonstratsioonidena.⁴⁶ Isamaa-armastus omandas mõistagi piirkondlikud iseärasused, millega kaasnes vastase igakülgne teotamine. Balti kubermangudes oli hirm ja viha suunatud mitte üksnes riigisakslaste, vaid ka baltisakslaste vastu.⁴⁷ Ilmus propagandamaigulisi ajaleheartikleid, mille eesmärk näis olevat veelgi saksavastast meelsust suurendada, samas õhutati Vene patriotismi.⁴⁸ Teine tüüpiline nähe, mis sõja algusega kaasnes, oli sõja alguse paanika. Seesugune ärevus tõi kaasa näiteks kaupade massilise kokkuostmise.⁴⁹ Nõnda tekitas sõja algus eri riikides küll sarnaseid, kuid olemuselt paljuski vastuolulisi emotsioone: vaimustus ja ärevus segiläbi, lisaks ühtekuuluvustunne „omadega” ja sallimatus vastaste vastu.

1914. aasta 17. juulil välja kuulutatud üldmobilisatsiooniga algas ligi kolm aastat väldanud periood, mille kestel kutsuti Eesti aladelt Vene armee teenistusse teadaolevalt umbes 80 000 meest.⁵⁰ Saaremaalt mobiliseeritute arv võib ulatuda 5000-ni.⁵¹ Esimese maailmasõja ajal kutsuti Vene riigis väeteenistusse järgemööda praktiliselt kogu meeselanikkond, kellele see sõjaväekohustuse järgi oli ette nähtud, seejuures esimesteks sõtta minejateks olid reservväelased ning 1. järgu maakaitseväelased.⁵² Senisest erinevalt hakkas noorsõdurite võtmine toimuma kutsealuste nimekirjade alusel, mitte enam liisutõmbamise teel, lisaks leidsid korduvalt aset ennetähtaegsed väkkekutsed ning

---

45 Rahi, Aigi; Jõgisuu, Piret. Eesti sõdurite kirjad Esimesest maailmasõjast. – Ajalooline Ajakiri 1998, nr 2. Lk 34.

46 Hatlie, Mark R. Riga at War 1914–1919. P. 34; Kopõtin, Igor. Esimese maailmasõja algus Eestis. Lk 14–16; Chickering, Roger. The Great War and Urban Life in Germany. P. 60.

47 Must, Aadu. Muutugu ja kadugu! Lk 21.

48 Näiteks järgnev artikkel: Kriitikaline silmapilk. – Hää, 2.08.1914. Lk 1, 2.

49 Chickering, Roger. The Great War and Urban Life in Germany. P. 65.

50 Tannberg, Tõnu. „Selle sajatuhandelise massi elust-olust ja saatusest suures rahvaste heitluses on vähe tehtud juttu...”. Lk 20.

51 Lust, Kersti. Saaremaa Vene impeeriumi koosseisus 18. sajandi lõpust 1918. aastani. – Saaremaa. 2. Ajalugu, majandus, kultuur. Toim. Kärt Jänes-Kapp, Enn Randma, Malle Soosaar. Tallinn: Koolibri, 2007. Lk 230.

52 Tannberg, Tõnu. „Tsaar kui kutsus oma lapsi...”. Lk 196.

kui sõja alguses oli noorsõdurite miinimumvanus 21, siis hiljem langes see 19-le.⁵³ Mõnevõrra üllatuslikult kutsuti Vene armee teenistusse 1915. aasta sügisel ka 2. järgu maakaitseväelased (s.o. tegevteenistuseks füüsiliselt sobimatuks tunnistatud isikud, pere ainukesed toitjad), veidi hiljem ka senised valgepiletimehed.⁵⁴ Seega võeti Esimese maailmasõja ajal Eesti aladelt sõjaväkke suur hulk erinevas vanuses mehi ja kuna armee komplekteerimise reegleid jooksvalt muudeti, kaasati sõtta ka järjest nooremaid ja väetimaid isikuid.

Seoses 1915. aastal alanud Saksamaa ofensiiviga idarindel – mais vallutati Liibavi (Liepāja) ning augustis Miiitavi (Jelgava) – tõusis Vene riigi aladel tõsiselt päevakorda sõjapõgenike küsimus. Saksa ohu lähenedes lahkusid sajad tuhanded lätlased oma kodudest. Lisaks inimeste evakuatsioonile toimetati Vene valitsuse nõudel Liivimaa kubermangu keskusest Riist ja selle ümbrusest enne sakslaste saabumist välja tehased, linnainstitutsioonid, koolid ja kõikvõimalikud teised väärtuslikud asutused ja asjad (kunstiteosed, ausambad, hõbeasjad jne).⁵⁵ 1915. aasta novembri alguse seisuga oli suur hulk lätlastest sõjapõgenikke jõudnud Venemaale Pihkva, Petrogradi, Novgorodi, Vitebski kubermangudesse ning Petrogradi ja Moskvasse, samuti Eesti aladele.⁵⁶ Väga suur hulk Läti sõjapõgenikke jõudis Tartusse, kui 1915. aasta sügiseks oli Tartus ja Tartu ümbruses ligikaudu neli tuhat põgenikku, siis 1917. aasta veebruariks oli neid juba rohkem kui üheksa tuhat.⁵⁷ Esimese maailmasõja jooksul kokku põgenes Lätist umbes 800 000 inimest, kusjuures põgenike olukord oli alguses erakordselt halb – neist paljud surid kas nälga või haigustesse, saamata piisavat abi, kuniks puudusid vajalikud meetmed ja institutsioonid seesuguse põgenikekriisiga tegelemiseks.⁵⁸ Eesti aladel paiknenud põgenike olukorda asusid lahendama 15. augustil 1915 lätlaste loodud Läti Sõjapõgenike Abistamise Komitee (selle organisatsiooni suurem tegevusväli oli siiski Vene aladel) ning eestlaste (eesotsas Jaan Tõnissoniga) asutatud (Ajutine) Põhja-Balti komitee.⁵⁹

---

53 Tannberg, Tõnu. „Selle sajatuhandelise massi elust-olust ja saatusest suures rahvaste heitluses on vähe tehtud juttu...”. Lk 17, 19.

54 *Ibid.* Lk 16, 17.

55 Hatlie, Mark R. Riga at War 1914–1919. Pp. 43–44, 49.

56 Läti sõjapõgenejate arv. – Postimees, 7.11.1915. Lk 3.

57 Teedema, Lea. Haavatud ja haiged sõdurid, puudustkannatajad ja põgenikud Esimese maailmasõja aegses Tartus. Lk 168, 169.

58 Germanis, Uldis. Läti rahva elurada. Tartu: Ilmamaa, 1995. Lk 184, 185.

1915. aasta sakslaste pealetungi alguse tõttu idarindel võeti kasutusele ka meetmeid selleks, et tagada kohalike elanike ohutust vastase sõjaliste rünnakute puhul. Juba 1915. aasta aprillist muutus sunduslikuks õhtuti pimedal ajal rannikuäärsetel aladel akende kinnikatkmine.⁶⁰ Loomulikult pidi pimendama ka teised võimalikud valgusallikad. Seda korraldust korraldati veel hiljemgi.⁶¹ Niisugune ettevaatusabinõu pidi aitama võimaliku pommirünnaku korral. 1915. aasta juulis keelas MVKP ülem MVKP territooriumil majadest väljumise, seda õhtul kella kümnest kuni päikesetõusuni, ka merelemineki oli lubatud üksnes kindlalt määratletud piirkondades ning piiratud ajal.⁶² Otsese ohu taandudes võidi kehtestatud korda mõneti leevendada, näiteks lubas MVKP komandant sama aasta augustis pärast kella 10 õhtul väljas liikuda.⁶³

1915. aasta augusti alguses tekitas ärevust Saksa laevastiku sissetung Liivi lahte, mille käigus sakslased küll tulistasid Pärnus ja Kuressaares mõningaid strateegilisi objekte, kuid tegelikult jäi rünnak eriliste tulemusteta.⁶⁴ Kuivõrd kardeti hullemat, siis asuti olulisemaid asutusi evakueerima ning mõlemast linnast püüdis palju eraisikuid põgeneda, kuigi hobuste vähesuse tõttu oli see raskendatud ning kallis, näiteks sõit Kuressaarest Kuivastuni maksis 30–40 rubla.⁶⁵ Keerulised ajad tekitasid tõrkeid postikorralduses, mille toimimine nädala jooksul pärast rünnakut Saaremaal (Kuressaare tulistamine oli toimunud 5. augustil) küll osaliselt taastati.⁶⁶ Ajutiselt peatus ajaleht Saaremaa väljaandmine, iseäranis tähtsate uudiste puhul anti välja üksikuid lisalehti.⁶⁷ Selliselt tekitas sakslaste pealetung idarindel siinses ühiskonnas ebakindlust.

Muutused ühiskonna üldpildis ja hoiakutes said ilmseks juba sõja esimeste aastatega. Sõjaväekohustuse alla kuulunud meeste pidevate teenistusse kutsumiste tõttu vähenes kodus olevate meeste hulk. Kuigi sõja algus põhjustas patriootlike tunnete kasvu ja kutsus esile põnevust, asendus see kuude ja aastatega ärevuse ning hirmuga. Rinde

59 Piik, Peeter. Tartlaste kokkupuudetest sõjaväe, sõjahaavatute ja -põgenikega 1914.–1916. aastate "Postimehes". – Tartu Linnamuuseum. Aastaraamat. 8. Tartu: Elmatar, 2002. Lk 28–29.

60 Kindral Kurlovi päevakäsk. – Saaremaa, 25.04.1915. Lk 3.

61 Äknad kaetagu kinni! – Saaremaa, 23.01.1916. Lk 2.

62 Muhuväina sõjaseisukoha ülema Päevakäsk. – Saaremaa, 25.07.1915. Lk 2.

63 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kupjale, 12.08.1915.

64 Õun, Mati; Ojalo, Hanno. Võitlused Läänemeres 1914–1918. Lk 90–91, 261.

65 Ärevus Kuressaares. – Saaremaa, 14.08.1915. Lk 2; Ärevuse tunnid Pärnus. – Saaremaa, 14.08.1915. Lk 2.

66 Kuressaarde tagasi tulnud ametikohad. – Saaremaa, 14.08.1915. Lk 2.

67 Raskete aegade tõttu. – Saaremaa, 14.08.1915. Lk 2.

lähenemisega ning pommitamiste kartuses püüdis üks osa inimesi oma kodudest põgeneda. Põgenikke abistasid selleks otstarbeks loodud organisatsioonid, mis olid tekkinud äärmise vajaduse tõttu, kuna Vene riigivõimult ei tulnud küllaldaselt abi.⁶⁸ Tänu neile organisatsioonidele leevenes põgenike olukord.

---

⁶⁸ Germanis, Uldis. Lāti rahva elurada. Lk 185.

1.3. Piirkondlike institutsioonide tegevus

Tsiviilelanike elu korraldamisel Saaremaal mängisid otsest või kaudset rolli ka mitmed mittesõjaväelised institutsioonid, kuigi 1914. aasta juulis oli kehtestatud sõjaseisukord, mille kohaselt võisid sõjaväeülemad nende korraldusi muuta või tühistada. Neist mõned olid sõjaajal tekkinud organisatsioonid ja asutused, teised institutsioonid olid Vene riigis eksisteerinud juba enne Esimest maailmasõda. Järgnevas peatükis käsitletakse mitmete oluliste mittesõjaväeliste institutsioonide ja ametiisikute funktsioone ja alluvussuhteid, rõhuasetusega kõige madalama tasandi (maakond või vald) ametnikele niivõrd kuivõrd nende tegevuse kaudu peegeldub ka piirkonna valitsev olukord.

Vene riigivõimu kõrgeim esindaja Liivimaa kubermangus oli Liivimaa kuberner, kelle järelevalve alla kuulusid kõik tähtsamad kubermanguasutused, olles *eo ipso* ka paljude organite (sealhulgas talurahvaasjade komisjon, väeteenistuskomisjon, toitusasjade komisjon) esimees.⁶⁹ Vallaomavalitsuste tegevust suunasid ja kontrollisid talurahvaasjade komissarid, kes allusid omakorda kubermangu talurahvaasjade komisjonile ning see ühtlasi Venemaa Keisririigi Siseministeeriumile.⁷⁰ Saaremaa talurahvaasjade komisjoni juhtis Saaremaa (jaoskonna) talurahvaasjade komissar, kes allus Liivimaa kubermangu talurahvaasjade komisjonile. Saaremaa talurahvaasjade komissari ametis oli vaadeldaval perioodil pikka aega, kuni oma surmani 1916. aasta mais, Julius Sander.⁷¹

Kohalike haldusküsimustega tegelesid vallaomavalitsused, mille organiteks olid valla täiskogu (koosnes taluomanikest, rentnikest ja maatameeste esindajatest) ning täiskogul valitud vallavalitsus (vallavanem ja vallavanema abid), vallavolikogu (koosnes umbes kümmekonnast volimehest ja vallavanemast) ja vallakohtu liikmed.⁷² Vallavalitsuse teenistusse palgati vajalikke ametimehi.⁷³ Vallakirjutaja tegeles koosolekute protokollimisega, vallavalitsuse kirjavahetusega ja muu dokumentatsiooniga. Reeglina oli tegu kõige kõrgepalgalisema vallaametnikuga, nii oli see ka Uuemõisa, Maasi ja

---

69 Arhiivijuht. I, Riigi-, kohtu- ja omavalitsusasutused. Lk 57.

70 *Ibid.* Lk 68.

71 J. J. Sander. - Postimees, 11.05.1916. Lk 1.

72 Arhiivijuht. I, Riigi-, kohtu- ja omavalitsusasutused. Lk 327.

73 Must, Aadu. Eestlaste perekonnaloos allikad. Tartu: Kleio, 2000. Lk 177.

Laimjala vallas.⁷⁴ Uuritavates valdades oli ametis ka kasakas, keda on nimetatud samuti vahimeheks ja käskjalaks. Kasakatele makstavat tasu suurendati Esimest maailmasõja aastatel korduvalt kõigis uuritavates valdades, tõustes kõikjal suuremaks vallavanemale makstavast palgast.⁷⁵ Kasaka tasu suurendamise tagamaaks oli nähtavasti nende töökoormuse kasv võrreldes sõjaeelse ajaga. Suuremates valdades oli vallavalitsuse ja -rahva vahendaja rollis madalaima astme vallaametnik külakubjas ehk kümnik, kes pidi külaelanikke teavitama kõrgemalt poolt antud teadetest ja korraldustest ning kontrollima nende täitmist.⁷⁶

Vastavalt 1888. aasta politseireformile olid maakondades loodud maakondade politseivalitsused, mis allusid Venemaa Keisririigi Siseministeeriumile. Maakonna politseivalitsuse ülemale allusid maapolitseijaoskondade ülemad (ehk maakonna politseivalitsuse ülemad nooremabid), neile omakorda urjadnikud.⁷⁷ Urjadnikud tagasid korda ja julgeolekut valdades, teostasid järelevalvet, arreteerisid seaduste rikkujaid.⁷⁸

23. augustil 1915 asutati seoses kriitiliseks muutunud põgenike olukorraga Põhja-Balti komitee, mis omas laiapähealist abiandmist reguleerivat rolli. Organisatsiooni tegevus hõlmas vastavalt põhikirjale Pärnu-, Viljandi-, Tartu-, Võru- ja Saaremaa ning Valga linna. Nende piirkondade inimestele püüti pakkuda igakülgset eesmärgipärast sõjaga toimetulekuks vajalikku abi.⁷⁹ Olles seadnud missiooniks vaenlase rünnaku puhul inimeste lahkumise hõlbustamise kriitilistelt aladelt ja elamisväärsuse tingimuste loomise võõrsil, saadeti 1915. aastal valdadesse nn sõjapao ankeedid. Nendel ankeetidel oli kaks eesmärki – ühest küljest sooviti välja selgitada, millised on vastavate valdade võimalused sõjapõgenejate majutamiseks ja neile töö leidmiseks, teisalt prooviti aru saada, kui palju oleks nendest piirkondadest sõjategevuse korral lahkujaid ning milline on lahkujate võimekus lühiajaliseks toimetulekuks.⁸⁰ Valdades täidetud

---

74 Lisa 3. Vallaametnike palkade tabel.

75 *Ibid.*

76 Must, Aadu. Eestlaste perekonnavaloo allikad. Lk 177.

77 Krikk, Mai. Eesti politsei loomine ja areng 1918–1940. Tallinn: Olion, 2001.

78 Arhiivijuht. I, Riigi-, kohtu- ja omavalitsusasutused. Lk 114. Kahjuks ei leidu Rahvusarhiivis Saaremaa maakonna urjadnike tegevuse kohta dokumente, ka teiste maakondade kohta on vastav dokumentatsioon katkendlikult säilinud. Infot nende ülesannete kohta leidub pisteliselt näiteks vallaomavalitsuste protokolliraamatutes.

79 Lisa 1. Põhja-Balti komitee põhikiri.

80 Lisa 2. AM.263.1.56. L 2. Sõjapao ankeet.

sõjapaoankeetide põhjal koostati ülevaatlikud tabelid maakondade lõikes, seejuures on näha, et sarnaseid andmeid koguti ka Eestimaa kubermangu kuulunud Harju-, Lääne-, Järva- ja Virumaa kohta.⁸¹

Lokaalselt organiseerisid Põhja-Balti komitee tegevust kohalikud komiteed nii maakonna kui kihelkonna tasandil.⁸² Põhja-Balti komitee Saaremaa maakonna osakonna asutamise koosolek peeti 25. oktoobril 1915. Seal toimus maakonnakomitee saadikute nimetamine, kusjuures igast kihelkonnast oli kaks liiget ning kandidaati, Kuressaarest neli liiget ning kandidaati, seega kokku 44 inimest. Põide kihelkonna esindajateks olid Laimjala valla volikogu liige Georgi Kirst ja Maasi valla liige Mihkel Salu, kandidaatideks Uuemõisa vallavanem Vassili Oll ja Uuemõisa valla elanik Anton Koel. Saaremaa maakonna komitee esimeheks valiti agronoom Heinrich Lauri ning kirjatoimetajaks ajalehe Saaremaa toimetaja Karl Palk.⁸³ Niisamuti nagu Põhja-Balti komitee keskkomitee, tegeles Saaremaa maakonna osakond mitmesuguste valdkondadega – tarbeainete muretsemine, põllutöö korraldus (tööjõu, hobuste, talgute jms küsimus), sõjapõgenemise korraldus (sealhulgas põgenemisteede, toitmise punktide avamine), korjandused.⁸⁴ 1916. aasta 5. juuni seisuga oli Saaremaal alla kümne sõjapõgenike perekonna.⁸⁵ Seega ei olnud sõjapõgenikud Saaremaa jaoks suureks probleemiks. Arvatavasti oli kogu Esimese maailmasõja kestel Saaremaal põgenikke alla saja.

Põhja-Balti Saaremaa maakonna komitee tegevust toetasid ka teised organisatsioonid, näiteks Saaremaa Eesti Põllumeeste Selts, mis kogus teateid maapiirkondades vajaminevate tarbeasjade kohta.⁸⁶ Laimjala vald tegi koostööd Laimjala kaubatarvitajate ühisusega kogukonnale tarbekaupade hankimiseks.⁸⁷ 1915. aasta oktoobri alguses valiti Saaremaa talurahvaasjade komissari ettekirjutuse järgi valdadest volinikke, kellel tuli tarbekaupu muretsemas käia kas Haapsalus või mõnes muus lähimas sadamas.⁸⁸ 1916.

---

81 EAA.2311.2.5. L 2. Statistilised andmed Eesti- ja Liivimaal asuvate maakondade kohta.

82 Põhjuskiri Ajutisele Põhja-Balti komiteele sõjapõgenejate ja sõja läbi kannatanud muude isikute toetamiseks, hoolekandmiseks ja abiandmiseks. Jurjev: Postimees, 1916. Lk 4, 5.

83 Saaremaa maakonna ja kihelkonna komiteede. – Postimees, 30.10.1915. Lk 1.

84 Ajutise Põhja-Balti Saaremaa maakonna komitee... – Saaremaa, 9.03.1916. Lk 2.

85 EAA.2311.2.18. L 276c. Põhja-Balti Saaremaa maakonna komitee kiri keskkomiteele, 5.06.1916.

86 Tarbeasjade puudus. – Saaremaa, 10.10.1915. Lk 2.

87 EAA.2554.1.45a. L 42. Laimjala valla volikogu koosolek, 4.11.1915.

88 EAA.1079.1.5. L 14. Maasi valla volikogu koosolek. 4.10.1915.

aastast võttis tarbekaupade muretsemises initsiatiivi enda kätte Saaremaa maakonna toituskomitee, mis asutati Kuressaares sama aasta märtsis. Komiteel oli kümme liiget, nende seas ka Saaremaa talurahvaasjade komissar Sander ning Saaremaa maakonnaülem Vassiliev, kes valiti esimeheks. Lisaks kuulusid sinna maksuinspektor Heinrichen ning üks esindaja eraldi Saaremaa maanõukogu kolleegiumi, Kuressaare linna, suurpõllumeeste, suurpõllumeeste seltsi, Saaremaa Eesti Põllumeeste Seltsi poolt ning kaks esindajat talurahva seisusest.⁸⁹

Kuigi Põhja-Balti komitee loomise peamiseks põhjuseks oli kriitiliseks muutunud põgenikeolukord (Läti sõjapõgenikud), siis komitee omandas ühiskonnas peagi oluliselt suurema rolli, vahendades muuhulgas ka tarbekaupade transporti, mis sõjaga keerukaks oli muutunud. Juba enne sõda Saaremaal tegutsenud institutsioonide toimimises olulisi muutusi ei toimunud, kuigi mitmetes ametites töökoormus kasvas. Palju intensiivsem oli kasakate, kupjate ning urjadnikute töö, kuivõrd korraldusi, mida edastada ja mille täitmist jälgida, oli sõja kontekstis palju.

---

⁸⁹ Tarbeasjade muretsemise komitee. – Saaremaa, 23.03.1916. Lk 1.

2. Sotsiaal-majanduslikud muutused

2.1. Toitluspoliitika ümberkorraldamine

Sõja alguses ei näinud Vene riigivõimud toitlusolukorras erilist probleemi, kuna Venemaal olid vähemalt näiliselt suured teraviljatagavarad.⁹⁰ Peagi muutus Vene sõjaväe varustamine toiduainetega aga riiklikuks probleemiks, mida ei olnud võimalik lahendada tavapäraste sõjaväe varustamise meetmetega, mistõttu anti ressursside tagamiseks välja erinevaid korraldusi. Tsiviilelanikkonnal hakkas peagi lasuma sõjaväe toiduainetega varustamise kohustus.⁹¹ Järgnevalt on uuritud, milliseid samme Vene riigi toitluspoliitika vallas enne Veebruarirevolutsiooni ette võeti ning kuidas need kohalikul tasandil uuritavas piirkonnas avaldusid.

Siseturul näitasid toiduainete hinnad pidevat tõusutrendi, kuniks see küsimus oluliseks siseriiklikuks probleemiks muutus. Peamiselt süüdistati probleemides vahendajaid ja kaupmehi.⁹² Vaheltkauplejad ostsid muuhulgas talupidajatelt kokku teravilja ja teisi toiduaineid ning müüsid selle sõjaväele kallima hinnaga edasi.⁹³ Üks esimesi suuremaid korraldusi, mida toitlusolukorra lahendamiseks vastu võeti, oli ukaas 17. veebruarist 1915, millega reguleeriti toiduainetega varustamist. Sellega volitati sõjaväeringkondade ülemaid järgnevaks: toiduainete väljaveo keelamiseks; sõjaväe tarbeks müüdavate toiduainete hindade fikseerimiseks; kaupade rekvireerimiseks, mida keelduti fikseeritud hinnaga müümast, kusjuures rekvireerimisel maksti hind, mis oli 15 protsenti madalam fikseeritud hinnast.⁹⁴

Nimetatud ukaasist tulenevalt ilmus aprillis 1915 erivolinik kindralleitnant Kurlovi poolt kehtestatud sunduslik määrus, mille kohaselt pidid kaupmehed hakkama oluliste toiduainete, sealhulgas soola, jahu, suhkru ning liha müügi ning tagavarade üle raamatut pidama ning politseiametnike nõudmiste peale selle kohta teateid andma.⁹⁵ Saaremaad puudutas ka toiduainete väljaveo keeld, mis oli väiksemas ulatuses kehtestatud juba

---

90 Antsiferov, Alexis N. et al. Rural Economy. P. 206; Lih, Lars T. Bread and Authority in Russia, 1914–1921. P. 7.

91 Gatrell, Peter. Russia's First World War. P. 62.

92 Lih, Lars T. Bread and Authority in Russia, 1914–1921. Pp. 8, 11.

93 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kupjale, 21.08.1915.

94 Zaitsev, K. I.; Dolinsky, N. V. Organization and Policy. P. 7.

95 Sundusline määrus toiduainete tagavarade asjus. – Hää, 25.04.1915. Lk 3.

1914. aastal. Sellest annab tunnistust tõsiasi, et oktoobris 1914 taastati luba juustu ja kalasid taas Saaremaalt välja vedada.⁹⁶ 1915. aasta maikuu lõpus edastati aga kindralleitnant Kurlovi määrus, mis keelas toiduainete, sealhulgas liha, jahu, teravilja, juurvilja ja tangu väljaveo Saaremaalt, Hiium, Vormsi ja Muhu saarelt.⁹⁷ Nimetatud keeld kestis siiski lühiajaliselt, kuna juba sama aasta juuni alguses võis taas näiteks liha, vilja, ning puuvilja eksportida.⁹⁸ Aasta hiljem taastas MVKP ülem väljaveo keelu uuesti, korralduses oli ülesloetletud hulk kaubaartikleid, mida saartelt välja viia ei võinud: rukis, nisu, rukki- ja nisujahu, kartulid, herned, oad, läätsed, või, paastuõli, munad, looma- ja lambaliha, loomad, linnud, suhkur, tee, mesi, kalad (värsked, soolatud, suitsetatud), sink, vorst, kaer, oder, hein, õled, puud ja muu ehitusmaterjal.⁹⁹

1915. aasta augustist alates hakati valdades Saaremaa talurahvaasjade komissari käsul rakendama süsteemi, mille eesmärgiks oli anda, maapidajatele võimalus toiduaineid ilma vaheltkauplejateta sõjaväele müüa. Esmalt hakati koguma teateid selle kohta, kes kui palju toiduaineid (rukkijahu, otra, kaera, kartuleid, kapsaid, räimi) ja mis hinnaga oleks valmis sõjaväele müüma. Kuivõrd Vene sõjaväelased paiknesid saarte peal laiali – Kärddlas, Kuressaares, Lümandal ja Tumalas, siis Maasi, Uuemõisa ja Laimjala vallas oli mõistlik toiduaineid viia lähimasse vastuvõtupunkti, milleks oli Põide kihelkonnas paiknev Tumala.¹⁰⁰

Sõja-ajal kujunes hindade osas dualism: sõjaväe tarbeks müüdavate toiduainete madalad fikseeritud hinnad *versus* üha kallinev reguleerimata turuhind.¹⁰¹ Sellest olid tugevalt häiritud tegelikult mitte ainult tsiviilelanikud, kelle jaoks tundus see ülekohtusena, vaid ka riigivõimud, kuna kaupmehed püüdsid vältida riiklikke kokkuostjaid, et oma kaupa oluliselt kallimalt maha müüa.¹⁰² Esimene toiduaine, mille hinda Esimese maailmasõja ajal riiklikult kogu elanikkonna tarbeks, mitte üksnes sõjaväe jaoks, riiklikult reguleerima hakati, oli suhkur.¹⁰³ Korralduse suhkru hinna reguleerimiseks andis 1915. aasta oktoobris sõjaaja toitlusküsimustega tegelev erinõukogu, mis oli loodud 1915.

96 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Maasi valla külakubjastele, 10.10.14.

97 Uued sunduslised määrused. – Hääl, 27.05.1915. Lk 3.

98 Söögiainete väljavedu. – Saaremaa, 3.06.1915. Lk 3.

99 Tarbeasjade väljaveo keeld Saaremaal. – Saaremaa, 10.09.1916. Lk 2.

100 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kupjale, 21.08.15.

101 Antsiferov, Alexis N. et al. Rural Economy. P. 196

102 Lih, Lars T. Bread and Authority in Russia, 1914–1921. P. 20.

103 Zaitsev, K. I.; Dolinsky, N. V. Organization and Policy. Pp. 43–44, 174.

aasta augustis põllumajandusosakonna juurde.¹⁰⁴ Mõne aja pärast reguleeriti ka jahu (jaanuaris 1916) ja soola hindu (aprillis 1916).¹⁰⁵ Järjest intensiivistuv riigivõimu sekkumine elanikkonna suhkrule, jahu ja soola varustamisse viis lõpuks riiklike monopolide tekkeni.¹⁰⁶

Elanikkonna suhkruga varustamise meetmete osas mindi veelgi kaugemale kui reguleeritud hinnad ja kasutusele võeti talongisüsteem.¹⁰⁷ Talongiga volitati selle omanikku kätte saama suhkrule¹⁰⁸ kuunorm, mis võis muutuda või sootuks ära jääda sõltuvalt riiklikust varustusolukorrast.¹⁰⁹ Suhkrurude jaotamise põhimõtete rakendumine Saaremaal pärast talongisüsteemi kehtestamist võttis 1916. aasta suvel omajagu aega. Juuniks olid sealsed suhkrurud ammendunud ja suhkrut polnud saarele jõudnud veel ka juuli lõpuks.

Alles sama aasta augustis tarniti mandri-Eestist Saaremaale Põhja-Balti Saaremaa maakonna komitee vahendusel suhkrut, mis läks nii linnas kui maal väljajaotamisele.¹¹⁰ 1916. aasta juulis oli elanikele teada antud, et suhkrunorm Kuressaares saab olema täiskasvanud inimesele 2 naela¹¹¹, lastele 1 nael kuus.¹¹² Maaelanikel oli Põhja-Balti komitee korraldusel vallavalitsuste kaudu võimalik suhkrutalonge hankida 1 nael isiku kohta.¹¹³ Kuressaare majaomanikel oli talongide alusel 1916. aasta augustis võimalik hankida suhkrut 22 kopikat nael,¹¹⁴ samas kui valdades määras Saaremaa maakonna tootluskomitee suhkrule hinna iga valla kohta eraldi, võttes aluseks valla kaugust Kuressaarest. Seetõttu maksis peasuhkur Uuemõisa, Maasi ja Laimjala valdades 29 kopikat nael ja peensuhkur 26 kopikat nael, sellal kui Kaarma-Suure vallas olid hinnad vastavalt 28 ja 25 kopikat.¹¹⁵ Ajalehes Saaremaa avaldati rahva kaebus, et kõik ei saanud

---

104 Zaitsev, K. I.; Dolinsky, N. V. Organization and Policy. Pp. 9, 10.

105 *Ibid.* P. 54, 55.

106 *Ibid.* Pp. 87, 199.

107 *Ibid.* P. 162.

108 Suhkrutalonge nimetati ajaleheteadetes mitmete erinevate sünonüümidega: sedelid, tšekid, kaardid, suhkrutähed.

109 Zaitsev, K. I.; Dolinsky, N. V. Organization and Policy. P. 164.

110 Suhkrut tuleb veel. – Saaremaa, 30.07.1916. Lk 2; Suhkrule väljajagamise asjus maal. – Saaremaa, 20.08.1916. Lk 2.

111 nael = endisaegne massiühik, võrdne 409,5 grammiga

112 Suhkrut... – Saaremaa, 23.07.1916. Lk 2.

113 Suhkrule saamise asjus. – Saaremaa, 30.07.1916. Lk 2.

114 Kuressaare Linnavalitsus annab teada... – Saaremaa, 30.07.1916. Lk 2.

115 Suhkrule väljajagamise asjus maal. – Saaremaa, 20.08.1916. Lk 2.

oma 1 naela suhkrut kätte, mispeale vastas Põhja-Balti komitee, et suhkru õiglase jaotamise eest maaelanikele on vastutavad vallavalitsused, kuid komitee lubas konkreetsete avalduste korral olukorda selgitada.¹¹⁶

1916. aasta oktoobris fikseeriti suhkruhinnad Liivimaa kuberneri määrusega, mille kohaselt peensuhkrut võis Saaremaal müüa 22 kopikat nael ja peasuhkrut 25,5 kopikat nael, kusjuures mandri-Eestis olid need hinnad vastavalt 19 ja 22,5 kopikat. See määrus ei teinud enam niivõrd vahet linnal ja maal, vaid mandri-Eestil ja Saaremaal. Määruse vastu eksijaid ähvardati rahatrahvi või vangistusega.¹¹⁷ 1916. aasta novembri keskel kinnitas Liivimaa kuberner uued hinnad, milleks Saaremaal olid 25 kopikat peensuhkru naela, 30 kopikat peasuhkru naela eest, kui nimetada vaid mõnesid suhkru liike.¹¹⁸ Peensuhkru hind kallines ka edaspidi.¹¹⁹

Talupidajad varustasid sõjaväge toiduainetega, algselt vaheltkauplejate kaudu, hiljem avati selleks sõjaväe vastuvõtupunktid, kuhu toiduaineid müüma mindi. Kui varem reguleeriti riiklikult üksnes sõjaväele müüdavate toiduainete hindu, siis 1915. aasta lõpus ja 1916. alguses oli tekkinud vajadus mitmete toiduainete (seehulgas suhkur, sool, jahu) hinna reguleerimiseks kogu elanikkonnale. Suhkru puhul võeti kasutusele talongisüsteem, mille alusel oli võimalik ettenähtud kogust hankida.

---

116 Suhkru väljajagamise asjus. – Saaremaa, 22.10.1916. Lk 2; Suhkru asjus. – Saaremaa, 10.12.1916. Lk 2.

117 Kindlad suhkruhinnad Liivimaal. – Saaremaa, 5.10.1916. Lk 2.

118 Kindlad suhkru hinnad. – Saaremaa, 19.11.1916. Lk 2. Lisaks peen- ja peasuhkrule eristati mõnes teavituses ka tükksuhkrut, valatud suhkrut, kõvasuhkrut ja "kõvasuhkru tolmu".

119 Suhkru jagamisest. – Saaremaa, 26.11.1916. Lk 2.

2.2. Maaelanike toimetulek sõjaoludes

Tsiviilelanikkond püüdis oma majapidamisi järje peal hoida, olukorras, kus neil tuli täita mitmeid sõjaväe tarbeks ette nähtud koormisi. Rekviireeriti kariloomi (sigu, veiseid, lambaid) sõjaväele söögiks ja hobuseid transpordiks. Kuigi rekviireeritud loomade ja asjade (sealhulgas vankrid, rakmed) eest maksti kompensatsiooni,¹²⁰ ja reeglina ei rekviireeritud kõiki talus olevaid hobuseid ja kariloomi,¹²¹ mõjusid need paratamatult kodustele põllumajanduslikele toimingutele. Loomade arv vähenes, alles jäid pigem vanemad ja väetimid loomad kui need, mis ära võeti. Samuti nõuti sõjaväe tarbeks küüte, mis tähendas kohustuslike vedude teostamist. Lisaks rakendati tsiviilelanikkonda ka teistel kroonutöödel, näiteks sellistel riiklikult vajalikel töödel nagu kaitserajatiste ja teede ehitus.

Kariloomade rekviireerimine sõjaväele oli üks põhiprobleeme, mida maaelanikkond Esimese maailmasõja ajal kõige teravamalt tajus.¹²² Alates 1915. aasta lõpust – 1916. aasta algusest hakkasid rekviireerimisi teostama kohalikud rekviireerimiskomisjonid, mis olid loodud vastavalt Põhjarinde ülemjuhataja määrusele.¹²³ Rekviireeritud kariloomade eest väljastati ettenähtud tasu ja tehingu kinnitamiseks võeti osapoolte allkirjad.¹²⁴ Rekviireerimised toimusid Saaremaal ka juba enne ametlike rekviireerimiskomisjonide teket, selleks pidid kupjad esmalt koguma talurahvaasjade komissari nõudmisel teateid olemasolevate sarvloomade (lehmad, pullid, härjad), lammaste ja sigade kohta.¹²⁵ Sundvõtmiste toimumise aegu keelas talurahvaasjade komissar kariloomade väljavedamise saarelt, pärast rekviireerimisi luba taastati.¹²⁶ Rekviireerimisele ei kuulunud järgnevad loomad: alla kahe aasta vanused sarvloomad; lehmad, kelle tiinus on lõppjärgus; perekonna ainuke lehm (seda pidi kinnitama vallavanemalt saadud tõend).¹²⁷ Kõik sobilikud kariloomad pidi viima loomade vastuvõtmise komisjoni ette

---

120 Antsiferov, Alexis N. et al. Rural Economy. P. 135.

121 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kupjale, 24.06.1915.

122 Meyendorff, Alexander F. Social Cost of the War. P. 174.

123 Arhiivijuht. I, Riigi-, kohtu- ja omavalitsusasutused. Lk 152.

124 EAA.577.1.3. L 39, 40. Дело о выдаче платы за реквизируемый в 1916 году скот.

125 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Maasi valla külakubjastele, 20.06.1915; Keinastu küla kümnikule, 20.07.1915.

126 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Maasi valla külakubjastele, 1.07.1915; Keinastu küla kupjale, 9.07.1915.

127 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kupjale, 24.06.1915.

(üks neist asus ka Maasi mõisas), kuid sageli seda käsku ei täidetud, mistõttu ähvardas loomade varjajaid nii valla- kui sõjakohus, ning küla trahv.¹²⁸

Sõjaväe vajadusest tingituna olid eriti hinnas hobused. Saaremaal võeti 1915. aastal elanikelt ära ligikaudu pooled olemasolevatest hobustest.¹²⁹ Tänu korralistele hobuste ettenäitamise nõudele omasid sõjaväevõimud piisavalt head ülevaadet piirkonna loomadest. Väljavalitud hobused tuli vastuvaidlematult õigeks ajaks õigesse kohta toimetada.¹³⁰ Ilma hobusteta jäänud talupidajatel polnud erilist lootust uute hobuste ostmisele. 1915. aasta augustis levitati teavet, et sõjaväe juhtkond keelas Saaremaale hobuste sisseveo mandri-Eestist.¹³¹ Seega oli lisaks hobuste äravõtmisele sõjaväe poolt inimestel muresid ka uute hobuste hankimisega.

Tsiviilelanikele allesjäänud hobused tuli rakendada küüdikohustuse täitmisel. Kuigi vooris käidi ka varasemalt, siis nüüd suurenes sõjaväeliste vedude tõttu toimingu ulatus märgatavalt.¹³² Sõjaväevõimude korraldusel oli ette nähtud, et nii vallad kui mõisad saadaksid kindla hulga ühe- või kahehobusevankritega voorimehi tsivilistidest moodustuvasse moonavedamise pataljoni.¹³³ Vooride vastu võtmine toimus kohaliku talurahvaasjade komissari juures. Neile voorimeestele, kes vabatahtlikult voori läksid, maksti kogu ettenähtud palk, sunniviisiliselt võetutele vaid pool sellest, mis muutis vähemasti vallast vabatahtlikult teenistusse minejate leidmise ametnikele lihtsamaks.¹³⁴ Vastuhakkajaid karistati trahviga, mille kubjas neilt sisse nõudis.¹³⁵ Võimaluse korral soetasid vallad ühele või mitmele voorimehele küüti minemiseks tarvilikud hobused ning vankri, mille nad pärast teenistusest lahkumist pidid vallale tagastama.¹³⁶ Küüdimeeste tasu polnud siiski piisavalt suur, nii näiteks kurtsid Uuemõisa valla talumehed, et makstava raha eest ei saa ega jõua nad neile pandud kohuseid täita,

---

128 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kupjale, 9.07.1915; Keinastu küla kümnikule, 13.07.1915.

129 Lust, Kersti. Uuenev Saaremaa kroonuküla (1841–1919). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2003. Lk 101.

130 EAA.1079.2.6. Pagineerimata. Käsk Saaremaa kreisi XII sõjaväe hobuste jaoskonna ülemalt Keinaste külakupjale, 12.06.1915, 14.06.1915.

131 Hobuste sissetoomine Saaremaale keelatud. – Hää, 1.08.1915. Lk 2.

132 Takkin, Arnold. Eesti Esimese maailmasõja aastail. Lk 76.

133 Vooride võtmine sõjaväe jaoks. – Hää, 11.04.1915. Lk 3.

134 Vooride võtmine sõjaväe jaoks. – Hää, 11.04.1915. Lk 3; EAA.1079.1.1. L 181, 182. Maasi valla volikogu koosolek, 14.04.1915.

135 EAA.2554.1.45a. L 56. Laimjala valla peremeeste kogu koosolek, 23.01.1916.

136 EAA.1079.1.1. L 181, 182. Maasi valla volikogu koosolek, 14.04.1915.

millepeale maksis vald neile kuni asendajate leidmiseni 4 kopikat versta¹³⁷ pealt juurde.¹³⁸ Maasi vallast pärit veovoorimees soovis, et talle määrataks eraldi raha hobuste toitmiseks, kuid tema palvet ei täidetud, sest teenistuseks antavast 60 rublast pidanuks selleks jätkuma.¹³⁹ Nagu näha, ei jagunud alati priitahtlikke küüti minejaid ning siis tuli vallaomavalitsusel rakendada sundusliku määramise printsiipi.¹⁴⁰

1916. aasta alguses muudeti küüdis käimine kohustuslikuks kõigile, sellest ei vabastatud enam kedagi, isegi mitte neid, kel polnud hobuseid või kes külakümnikuks olid.¹⁴¹ Maasi vallas üritasid volikogu liikmed vöoris käimisest vabastust taotleda oma ametist tulenevalt,¹⁴² kuid Saaremaa talurahvaasjade komissari korraldusel taoline eesõigus 1916. aasta veebruaris keelustati.¹⁴³ Juhul kui sellel, kelle kord oli, ei olnud talle ettenähtud küüdikorra ajal hobust kodus, pidi ta oma küüdikorra esimesel võimalusel tasa tegema ning küla kubjas saatis järgmise isiku.¹⁴⁴ Vastuhakkajaid karistati trahviga, millest osa läks asendajale, ülejäänud aga valla vaeste kassasse.¹⁴⁵ Kuid leidis juhtumeid, kus isegi trahvimisest ei piisanud, vastuseis toimuval süvenes.¹⁴⁶ 1916. aasta kevade saabudes muutusid probleemid küüdis käimisega taas ägedamateks, kuna hobuseid oli vaja rakendada kevadistel põllutöödel. Rahvas kurtis, et sõjavägi kurnab hobused liiga ära. Lisaks oli põllutöödele hädasti lisaabi vaja, kuid selle asemel sunniti küüdis käima.¹⁴⁷ Maasi niisamuti ka Uuemõisa valla olukorra tegi veelgi raskemaks postimaantee lähedus, mistõttu langes neile sageli osaks ka veokohustus.¹⁴⁸ Olulisi muutusi küüdiskäimise korraldusse tõi MVKP ülema päevakäsk nr 74 (12. veebruar 1917), millega nõuti, et väeosad annaksid küüdi tarvidusest kolm päeva varem teada ja nimetama koha, kuhu küüdimehed peavad ilmuma. Lisaks koordineeriti hobuste koorma

---

137 verst = endisaegne pikkusühik, võrdne 1066,78 meetriga

138 EAA.2556.1.2. L 68p. Uuemõisa valla volikogu koosolek, 12.04.1915.

139 EAA.1079.1.1. L 188. Maasi valla volikogu koosolek, 12.05.1915.

140 EAA.2554.1.45a, L 26. Laimjala valla volikogu koosolek, 12.04.1915.

141 EAA.2554.1.45a. L 56. Laimjala valla peremeeste kogu koosolek, 23.01.1916.

142 EAA.1079.1.5. L 37. Maasi valla volikogu koosolek, 3.02.1916.

143 EAA.1079.1.5. L 38. Maasi valla volikogu koosolek, 28.02.1916.

144 EAA.2554.1.45a. L 56. Laimjala valla peremeeste kogu koosolek, 23.01.1916.

145 ERA.2020.1.1. L 9p, 10p. Uuemõisa valla peremeeste kogu koosolek, 28.02.1916.

146 EAA.1079.1.5. L 41. Maasi valla volikogu koosolek, 28.02.1916.

147 EAA.1079.1.5. L 46. Maasi valla volikogu koosolek, 25.03.1916.

148 EAA.1079.1.5. L 49, 50. Maasi valla peremeeste kogu koosolek, 13.04.1916; ERA.2020.1.1. L 42p. Uuemõisa valla rahva kogu koosolek, 27.03.1917.

suurust, lubatud teekonna pikkust ööpäevas (25–30 versta), veomeeste ööpäeva ning ooteaja maksumust.¹⁴⁹

Vooris käimine polnud sugugi ainus töö, milleks maaelanikke sõja ajal kohustati. MVKP ülema korraldusel pidi suur osa kohalikust tsiviilelanikkonnast kroonutöödel käima. 1915. aasta juulikuus anti teada, et vähemalt 16-aastastele töövõimelistele meestele oli kroonutöödest osavõtt rangelt kohustuslik.¹⁵⁰ Kui varem oli naistel võimalus vabatahtlikkuse alusel kroonutööl teenistust saada, siis 1915. aasta augustikuus muutus tavapäraseks, et tööle kohustati nii mehi kui naisi, eriti neist majapidamisest, kus polnud ühtegi meest enam saata. Naiste kohta olid märgitud, et nemad pidid kindlasti hobusega tööl käima.¹⁵¹ Tööst kõrvalehoidjad võeti vastutusele – kubjas pidi nad vallavanemale üles andma, muidu langes ta ise karistuse alla.¹⁵² Kroonutööl käimisest olid vabastatud vaid rasedad ja imikutega naised, käsitöölised, postipoisid, mõisa valitsejad, mõisa- ja vallapolitsei ametnikud ning need, kes pidid talus loomade eest hoolitsema ehk talukohtade ainuke tööjõud.¹⁵³ Kupjad pidasid arvestust kõigi osas, kes kroonutöödel osalema pidid ning kui vanad nemad olid.¹⁵⁴ Neid, kes omavoliliselt töökomandost lahkusid, ootas kas 3-kuuline vanglakaristus või trahv 3000 rubla.¹⁵⁵ Enamasti ei olnud kroonutöödele minemise käskudes, mis vallale edastati, täpsustatud, millisele tööloigule inimesed saadetakse, ära oli mainitud vaid kogunemiskoht. Uuritavas piirkonnas koguneti kroonutööle minekuks Orissaare asulasse või Orinõmme külla, tööjõudu on otse suunatud näiteks Sildasoo tee ehitamisele.¹⁵⁶ Kui sõjaväel oli kiire mingite tööloigude valmimisega, pidi vajalik hulk inimesi vastuvaidlematult teenistusse minema, seda isegi kõige kiiremal koduste põllutööde tegemise ajal, mis rahvas rahulolematust tekitas.¹⁵⁷

Sõda vähendas rahva üldist elatustaset, nii ka Uuemõisa, Laimjala ning Maasi valdades. Seda kinnitab vallamaksust vabastatute hüppeline kasv. Eriti drastiliselt oli muutus

---

149 Päevakäsud. – Saaremaa, 1.03.1917. Lk 2.

150 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kümnikule, 18.07.1915.

151 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kümnikule, 4.08.1915.

152 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kümnikule, 18.07.1915.

153 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kümnikule, 6.08.15.

154 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kümnikule, 2.08.1915 .

155 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kümnikule, 20.07.1915.

156 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kümnikule, 18.07.1915; 4.08.1915; 12.8.1915.

157 EAA.1079.2.7. pagineerimata. Keinastu küla kupjale, 12.08.15.

märgatav Uuemõisa vallas, kus 1914. aasta 9. veebruari seisuga oli maksjaid 907 ning vabastatuid 934 meest. Kaks aastat hiljem, 1916. aasta 12. veebruari seisuga olid need arvud vastavalt 590 ja 1236.¹⁵⁸ Maksust vabastatutest seas moodustasid kõige suurema osa maksujõuetud ja tegevteenistuses olijad, lisandusid veel kroonupalati poolt ajutiselt maksimisest vabastatud, esimest aastat tagavaraväes olijaid, kroonuteenistusest koju lastud, sõjakooli õpilased ja kadunuks tunnistatud isikud.¹⁵⁹ 1916. ja 1917. aasta alguseks oli kõigis valdades märgatavalt kasvanud sõjaväeteenistuses olevate meeste hulk. Kui 1915. aasta veebruariks oli ligikaudu üks kümnendik vallas elavatest meestest mobiliseeritud, siis 1917. aasta veebruari seisuga oli sõjaväeteenistuses Maasi vallast umbes 20%, Laimjala vallast 19% ja Uuemõisa vallast 16% meestest.¹⁶⁰ Niivõrd suur tööealiste ja -jõuliste meeste eemalolek kodudest pani nende pereliikmed uude ja väga raskesse seisu seda nii rahalise kui põllutöödega toimetuleku mõttes. Järgnevalt ongi vaadeldud abinõusid, mida olukorra kergendamiseks ette võeti.

Juba 1914. aasta augusti alguses asuti valdades talurahvaasjade komissari ettekirjutuse alusel kasutama meetmeid väeteenistusse mobiliseeritute perekondade aitamiseks. Kõigepealt valiti valdade täiskogu koosolekutel tagavara- ja maakaitseväelaste perekondade abiandmise korralduse komisjonid, mille liikmed võtsid tasuta selle ülesande enda kanda. Komisjoni liikmete arv varieerus vallati, see määrati kindlaks täiskogu koosolekutel. Näiteks Uuemõisa vallas valiti kümme liiget, kuna tegemist oli territoriaalselt suurema vallaga, Laimjala vallas oli liikmeid kuus ja Maasi vallas kolm (1916. aasta oktoobris suurendati viimati nimetatud vallas komisjoni liikmete arvu üheksani, kuna esialgu oli neid sinna vähem valitud kui tegelikult vaja läks).¹⁶¹ Valitud ametnikud vastutasid selle eest, kuidas riiklikult saadavad abirahad külates ära jaotada. Selleks tuli neil hinnata perekondade seisukorda.¹⁶² Abi saajatest koostati nimekirjad ja iga kuu ettenähtul ajal said nad oma vastava kuu toetuse kätte, tagantjärele eelneva(te)

---

158 Lisa 4. Tabel vallamaksu maksjate hulga kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas.

159 Lisa 5. Tabel erinevatel põhjustel vallamaksust vabastatute kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas.

160 Lisa 4. Tabel vallamaksu maksjate hulga kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas; Lisa 5. Tabel erinevatel põhjustel vallamaksust vabastatute kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas.

161 EAA.2556.1.2. L 23p, 24p. Uuemõisa valla täiskogu koosolek, 1.08.1914; EAA.2554.1.45. L 164. Laimjala valla täiskogu koosolek, 2.08.1914; EAA.1079.1.1. L 146, 147. Maasi valla täiskogu koosolek, 5.08.1914; EAA.1079.1.5. L 76. Maasi valla täiskogu koosolek, 19.10.1916.

162 Väeteenistusse kutsutute... – Hääl, 27.08.1914. Lk 3.

kuu(de) rahade kättesaamine oli raskendatud.¹⁶³ Riiklik abirahade süsteem leevendas osaliselt valdade rahalist koormust, kuivõrd sõjaväeteenistuses olevate isikute perekondadele, kes said riiklikku abiraha, vallakogukonna poolt üldjuhul raha ei makstud.¹⁶⁴ Erandiks oli näiteks olukord, mil riiklik abiraha veel ei olnud valdadesse jõudnud, sel juhul toetati sõjaväelaste perekondi sarnaselt teistele raskes majanduslikus seisus abivajajatele vallarahadega, makstes neile toetust.¹⁶⁵

Lisaks rahalisele toetusele said sõjaväeteenistuses olevate isikute perekonnad tuge ka talutööde juures. Saaremaa talurahvaasjade komissari 1914. aasta 1. augusti ettekirjutuse kohaselt pidid vallad abistama neid tagavara- ning maakaitsevärke kutsutute perekondi, kes ei suutnud ise toime tulla vilja põllult koristamise ning uue seemne külviga, abivajavate perekondade olukorra välja selgitamine ja neile abitööliste saatmine oli kümnikute ülesanne.¹⁶⁶ Samasisulist ettekirjutust kordas Saaremaa talurahvaasjade komissar ka hiljem, kevadise põllutööperioodi saabudes.¹⁶⁷ Seega riiklikult oli suunitlus sõjaväelaste perekondade aitamiseks olemas, abi rakendamine oli delegeeritud vallaomavalitsuste kätte, kes omakorda valisid välja isikud vastavate küsimustega tegelemiseks. Praktikas ei olnud aga toetussüsteemi rakendumine lihtne, kui abirahade kohale jõudmine valdadesse hilines ja lisatööjõu leidmine talutöödele võis kujunes keerukaks, kuna töökäsi oli vähem ja ka riiklikele töödele vajati üha rohkem tööjõudu.

Maaelanikelt rekvireeriti sõjaväe tarbeks suur hulk kariloomi ning hobuseid. Inimesi rakendati kroonutöödel ning küüdikohustusega, mis raskendasid koduste majapidamiste toimimist veelgi. Siiski kogukondadele omaselt aidati raskustesse sattunud peresid, iseäranis neid, kelle meesliikmed olid sõjaväkke mobiliseeritud.

---

163 Sõjameeste perekondadele tähelepanemiseks. – Hääl, 13.12.1914. Lk 3.

164 EAA.1079.1.1. L 170. Maasi valla volikogu koosolek, 14.02.1915.

165 EAA.1079.1.1. L 154. Maasi valla volikogu koosolek, 7.09.1914.

166 EAA.2556.1.2. L 26p, 27p. Uuemõisa valla volikogu koosolek, 10.08.1914; EAA.2554.1.45. L 166,

167. Laimjala vallavolikogu koosolek, 9.08.1914; EAA.1079.1.1. L 150, 151. Maasi valla volikogu koosolek, 5.08.1914.

167 EAA.1079.1.1. L 179, 180. Maasi valla volikogu koosolek, 27.03.1915.

2.3. Sõjaaegne alkoholipoliitika

Sõja algusega kehtestati ridamisi piiranguid, üks neist puudutas alkoholi müüki. Järgnevas peatükis analüüsitakse kuidas muutus Esimesel maailmasõja esimestel aastatel riiklik alkoholipoliitika ning milliseid muutusi tõi see kaasa tsiviilelanikkonnale, seda ennekõike Põide ja Jaani kihelkonna valdade näitel.

Esimese maailmasõja alguses 1914. aasta juulis kuulutati Vene keisririigis esialgu ajutiselt, mobilisatsioonide ajaks, avaliku korra säilitamise eesmärgil, välja piiritusjookide (viin, piiritus ja viinasaadused) müügi keeld ja suleti riiklikud viinapoed.¹⁶⁸ Taustaks olgu öeldud, et Vene keisririigis kehtis 19. sajandi lõpust alates riiklik viinamonopol, mis 1900. aastal laienes ka Baltikumi ning mis tähendas, et piiritusjookide müük toimus selleks riiklikult volitatud poodides fikseeritud hindade alusel.¹⁶⁹ Esialgne keeld ei kestnud kaua, kuivõrd veel 1914. aasta augusti alguses anti teada, et alkoholi hindasid on sõjaliste kulude katteks tõstetud.¹⁷⁰ Ometigi taastas keiser juba 22. augustil Vene keisririigis täieliku piiritusjookide keelu ning seda sõja lõpuni,¹⁷¹ millega riik kaotas ühe oma senistest olulisematest tuluallikatest. 1913. aastal moodustas viinamonopol ligi 26 % riiklikust tulust.¹⁷² Ärajäävat sissetulekut hakati kompenseerima sarnaselt teistele sõdivatele riikidele teiste meetmetega nagu olemasolevate maksude tõstmine ja uute loomine, sise- ja välislaenu võtmine.¹⁷³

Lisaks piiritusjookidele hakati piirama ka muud alkoholi. 1914. aasta juulis mobilisatsiooni ajaks oli keelatud ka õlle ja veinide müük.¹⁷⁴ 22. augustil keelas Vene keiser ühes piirituse ja viinaga ka veinimüügi kuni sõja lõpuni.¹⁷⁵ 25. augustil kehtestas Peeter Suure merekindluse komandant viitseadmiral Aleksandr Gerassimov oma

---

168 Michelson, Alexander M. Revenue and Expenditure. P. 85.

169 Ernits, Villem. Eesti karskusliikumine. – Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur. Toim. Hans Kruus. Tartu: Haridusministeerium, 1926. Lk 1169; Michelson, Alexander M. Revenue and Expenditure. Pp. 34, 35.

170 Viina hinnad tõusnud. – Hääli, 6.08.1914. Lk 3.

171 Michelson, Alexander M. Revenue and Expenditure. P. 86; Ibius, Otu. Alkoholikaubandus Eestis viinamonopoli ajal (1900–1918.a.). – Alkoholi ajalugu Eestis. II kd, 3. vihik. Tartu: Otu Ibius, 1971. Lk 192; Kotsonis, Yanni. States of Obligation: Taxes and Citizenship in the Russian Empire and Early Soviet Republic. Toronto: University of Toronto Press, 2014. P. 235.

172 Gatrell, Peter. Russia's First World War: a social and economic history. P. 26.

173 Michelson, Alexander M. Revenue and Expenditure. Lk 73.

174 Ibius, Otu. Alkoholikaubandus Eestis viinamonopoli ajal (1900–1918.a.). Lk 192.

175 Piirituse, viina ja veinide müük üle terve riigi ära keelatud. – Tallinna Teataja, 26.08.1914. Lk 3.

võimupiirkonnas õllemüügi keelu.¹⁷⁶ Pärast seda, kui Ministrite Nõukogus oli oktoobri alguses arutuse all olnud alkoholsete jookide müügi korraldus, mis jättis õlle ja porteri müügi lubamise sõjaseisukorra all olevates maapiirkondades kohalike sõjaväevõimude otsustada,¹⁷⁷ ilmus ajalehtedes sõjaväe ülemjuhataja teadanne, et õlu ja porteri müük oli jätkuvalt keelatud.¹⁷⁸

1914. aasta septembri lõpus võeti vastu otsus, mis andis linna- ja vallaomavalitsustele õiguse alkoholimüügikohtade osas, mis nende võimupiirkonnas või 100 sülda¹⁷⁹ väljaspool seda asusid, sunduslikke sulgemisotsuseid teha.¹⁸⁰ Küsimus oli Vene riigiduumas arutusel olnud juba 1914. aasta alguses, kuid rakenduse leidis alles sõjaajal.¹⁸¹ Karskusorganisatsioonid ja ajakirjandus kutsusid omavalitsusi üles kehtestatud keeluõigust kasutama, et demonstreerida alkoholimüügi vastasust, samuti tuletati meelde, et sõjaajaks maksmapandud üleriiklik keeluseadus on ajutine.¹⁸² Kohalikku keeluõigust joogikohtade sulgemiseks sooviti rakendada ka Orissaare¹⁸³ viinapoe ning mõisniku kõrtsi osas, mis olid lakanud töötamast mobilisatsiooniga kaasnenud alkoholikeelu tõttu, nüüd sooviti neid jäädavalt sulgeda.¹⁸⁴ Uuemõisa vallas esitati Saaremaa talurahvaasjade komissari kaudu palve rahaministrile ja Liivimaa kubermangu aktsiisivalitsusele, et Uuemõisa vallas ei saaks enam ühtegi alkoholi müügikohta avatud olema.¹⁸⁵ Orissaare viinamonopoli lõplik tühjendamine toimus 13. novembril (1914), kui viimane viinavoor Kuressaarde viidi.¹⁸⁶ Veel ka pärast seda, 1914.

---

176 Täielik karskus sõja ajal. – Tallinna Teataja, 26.08.1914. Lk 3.

177 Alkoholiliste jookide müügi korraldus. – Postimees, 22.10.1914. Lk 2.

178 Õllemüük jälle lubatud. – Hääl, 25.10.1914. Lk 3. Viimase viidatud ajalehe artikliga kaasnes intsident, mis iseloomustab hästi sõjaaega. Artikkel algas teavitusega, et Ministrite Nõukogu oli andnud loa sõjaseisukorra alla kuuluvatel aladel õlut müüa sõjaväeülemate nõusolekul. Sinna juurde oli lisatud artikli autori pikk ja ahastav kommentaar selle kohta, kui halb on õllepoodide taasavamine. Kõige lõpuks anti teada, et pärast seda, kui eelnevad read juba laotud olid, ilmus toimetusse uudis õlle ja porterimüügi keelustamise kohta.

179 süld = endisaegne pikkusühik (algselt kõrvaesirutatud käte vahemaa), võrdne umbes 2,13 meetriga

180 Ibius, Otu. Alkoholikaubandus Eestis viinamonopoli ajal (1900–1918.a.). Lk 192; Kõrtsid pääsevad jälle ära? – Postimees, 14.10.1914. Lk 3.

181 Ernits, Villem. Eesti karskusliikumine. Lk 1171, 1172.

182 Ibius, Otu. Alkoholikaubandus Eestis viinamonopoli ajal (1900–1918.a.). Lk 194, 195; Ibius, Otu. Kõrtsidevastane võitlus Vene ajal. Tartu: Eesti Karskusliit, 1936. Lk 39.

183 Teatmiku „Eesti haldusjaotus“ järgi kuulus Orissaare asula Vene keisririigi lõpp-perioodil Uuemõisa valda, see-eest 1914. aasta Maasi valla volikogu koosolekuprotokollides määratleti Orissaare asulat Maasi valda kuuluvaks. Uuet, Liivi. Eesti haldusjaotus 20. sajandil: teatmik. Lk 20; EAA.1079.1.1. L 166. Maasi valla volikogu koosolek, 19.12.1914.

184 EAA.2556.1.2. L 27p, 28p. Uuemõisa valla volikogu koosolek, 10.08.1914.

185 EAA.2556.1.2, L 38p, 39p. Uuemõisa valla täiskogu koosolek, 31.10.1914.

186 Monopoli tühjendamine. – Hääl, 6.12.1914. Lk 2.

aasta detsembris, esitati Maasi vallas palve nii Orissaare viinamonopoli kui mõisniku õllekõrtsi jäädavaks sulgemiseks.¹⁸⁷

Seadusliku müügi takistamisega paralleelselt hoogustus aga koduõlle pruulimine ning puskariajamine, mida püüti samuti mitmel viisil ohjata. Salaja valmistatud viina ja õlle müüjate otsimine ning vahistamine oli urjadniku ülesanne.¹⁸⁸ Kui veel 1915. aastal keelitati inimesi, et need koduõlut võõrastele ei annaks ega ka enda tarbeks liialt suurel määral ei hoiustaks, siis 1916. aasta alguses keelati Saaremaal ka selle valmistamine.¹⁸⁹ 1916. aasta veebruaris avastati keelatud koduõlle varusid mitmes Põide kihelkonna talus.¹⁹⁰ Keelatud alkohol kas pitseeriti vaatidesse või valati maha. Peeter Suure merekindluse komandandi 1916. aasta 19. aprilli määrus hõlmas ka Saare-, Muhu ja Hiiumaad, mille kohaselt võis seal (v.a Kuressaare linnas) koduõlut teha, kui selles oli vähem kui poolteist kraadi alkoholi ning politseid oli õllekeetmisest teavitatud.¹⁹¹

1914. aasta oktoobris avaldati teade, et riiklikust viinalaost saab piiritust osta üksnes eriotstarbeks, arstirohtude valmistamiseks (seda kas aktsiisivalitsuste ülemate või rahaministri loaga). Alkoholist valmistatud rohtusid, võisid apteegid müüa ainult arstilt saadud retsepti alusel.¹⁹² 1915. aasta alguses suurendati kontrolli ka arstide tegevuse üle, kuna arstid olid välja kirjutanud liiga sageli kange alkoholiga retsepte.¹⁹³ Tegemist oli laialdase probleemiga terves Vene keisririigis, mistõttu määras aktsiisivalitsus arstide poolt väljakirjutatavaks lubatud koguseks ühe haige kohta ühe pudeli kanget alkoholi (konjakit, portveini, madeirat ja muid jooke).¹⁹⁴ Kindralleitnant Kurlov keelas 1915. aasta märtsis apteekidel alkoholi sisaldavaid arstimeid suuremal hulgal kui 5 grammi ilma retseptita väljastada ning äriasutustel eetrit ja piiritust sisaldavaid rohte müüa.¹⁹⁵ Nagu eelnevast nähtub, siis selleks, et sõja ajal kanget alkoholi saada, leidsid nii mõnedki võimaluse seda apteegist ilmselt ebaotstarbekalt hankimas käia. Samas oli

187 EAA.1079.1.1. L 166. Maasi valla volikogu koosolek, 19.12.1914.

188 EAA.2556.1.2. L 32p, 33p. Uuemõisa valla volikogu koosolek, 18.09.1914.

189 Koduõlut ei tohi võõrastele anda. – Hää, 23.05.1915. Lk 3; Koduõlut... – Saaremaa, 13.02.1916. Lk 2.

190 Koduõlut... – Saaremaa, 13.02.1916. Lk 2.

191 Uus sunduslik määrus kangejookide keelu kohta. – Saaremaa, 27.04.1916. Lk 2.

192 Alkoholiliste jookide müügi korraldus. – Postimees, 22.10.1914. Lk 2

193 Valvust kangete jookide müügi järele kõvendatakse. – Hää, 31.01.1915. Lk 3; Kangete jookide müügi kontroll. – Saaremaa, 7.02.1915. Lk 3.

194 Määrus alkoholijookide väljaandmise kohta. – Saaremaa, 7.02.1915. Lk 3.

195 Uued sunduslikud määrused. – Hää, 11.03.1915. Lk 3.

probleemil ka teine tahk. Kuna piirituse hankimine oli muutunud keerukaks, jäid apteekrid ravimite valmistamisega hätta. Näiteks nii Maasi kui Uuemõisa vallas arutati 1915. aasta maikuus Orissaare apteekri Martin Wühneri palvet talle Kuressaarest 5–10 vedru¹⁹⁶ piiritust hankida. Selleks pöörduti Saaremaa talurahvaasjade komissari poole, et too kohalikule garnisoni ülemale, aktsiisivalitsusele ja Peeter Suure kindluse komandandile selle soovi edastaks.¹⁹⁷ Küsimus, kas vajaminevat piiritust õnnestus saada või mitte, jääb siinkohal kahjuks vastuseta.

Esimese maailmasõja aegse alkoholiteema kokkuvõtteks võib öelda, et üldjoontes oli alkoholikeelul vähemasti Põide kihelkonna esindajate arvates elanikkonnale hea mõju: raha ei raisatud alkoholile ja tänu viina- ja õllepoodide suletusele tuli ette ka vähem korrarikumisi. Samuti aitas see vältida sõjaväelaste konflikte kohalikega, mis alkoholi mõjul oleksid olnud kergemad tekkima.¹⁹⁸ Nagu praktika näitas, ei suutnud Vene keisri ja sõjaväeülemate keelud alkoholi tarbimist välistada, sest ikka leiti mooduseid, kuidas koduõlut või puskarit valmistada või hoopis kanget alkoholi sisaldavaid apteegirohte lubatust suuremal kogusel hankida.

---

196 vedru (vn k: ведро), pang = endisaegne mahumõõt, võrdne 12,299 liitriga

197 EAA.1079.1.1. L 189. Maasi valla volikogu koosolek, 12.05.1915; EAA.2556.1.2. L 74p, 75p. Uuemõisa valla volikogu koosolek, 17.05.1915.

198 EAA.2556.1.2. L 27p, 28p. Uuemõisa valla volikogu koosolek, 10.08.1914.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli panustada Esimese maailmasõja sotsiaalmajandusliku ajaloo uurimisse, käsitledes sõja mõjusid tsiviilelanikele enne Veebruarirevolutsiooni, Jaani ja Pöide kihelkondade näitel. Töös uuriti sõja alguse ning sõjarinde lähenemisega kaasnenud muutusi ühiskonnas, olulisemate tsiviilelanike elu korraldanud institutsioonide tegevust, toitus- ja alkoholipoliitika ümberkorraldusi ning kohalike elanike toimetulekut olukorras, kus neil tuli pidevalt täita sõjaväevõimudelt nõutud koormisi.

20. juulil 1914 Vene keisririigis välja kuulutatud sõjaseisukord hõlmas ka Eesti alasid, mis tähendas sõjaväe ülemate mõjuvõimu kasvu ühiskonnas, neilt saadavad käsud piirkondades olid ülimuslikud. Sõjakuulutusega kaasnevalt kehtestati riigis sõjatsensuur, et kontrollida ajakirjanduses levitatavat infot ning telegraafi- ja postisaadetisi. Nii rakendati sõjatsensuuri mehhanisme kontrollimaks ka Saaremaal väljaantavaid ajalehti. Sõjarinne lähenedes Eesti aladele 1915. aastal, mil sakslased vallutasid maikuus Liibavi ning augustis Miitavi, võeti sõjaväe ülemate korraldusel kasutusele ettevaatusabinõud võimalike pommirünnakute puhuks. Pimedal ajal pidid pimendatud olema kõik valgusallikad, rannikuäärsetel aladel oli kohustus aknad kinni katta. Mõnda aega oli Lääne-Eesti saartel keelatud õhtul kella kümnest kuni päikesetõusuni majast väljumine.

Kohalike inimeste elu oli kõige vahetumalt vallaomavalitsuste korraldada, mis lähtusid kõrgemalt poolt, enamasti talurahvaasjade komissarilt saadud ettekirjutustest. Vallaelanikele määratud kohustuste täitmist valvas külakubjas. Huvitav on täheldada, et sõja ajal kohalikele inimestele antud korralduste uurimisel on üheks informatiivseimaks allikaks kubjastele adresseeritud kirjad, kuid neid on kahjuks võrdlemisi vähe säilinud.

Toitluspoliitikat reguleerisid mitmed riiklikud korraldused, mis olid esmalt mõeldud eelkõige sõjaväe varustamise paremaks tagamiseks. Nii fikseeriti sõjaväele müüdavatele toiduainetele maksimaalne müügihind, mille rikkumise korral võidi kaup rekvireerida oluliselt madalama hinnaga. Samuti kehtestati saartelt korduvalt toiduainete väljaveo keelde. Kui varem ostsid talupidajatelt toiduaineid kokku vahendajad, kes need

sõjaväele edasi müüsid, siis 1915. aasta augustist said maapidajad oma toiduained ise müüa sõjaväe vastuvõtupunktidele. 1915. aasta sügisest alates tekkinud suhkrupuudus mõjutas teravalt kogu elanikkonda, mistõttu muudeti senist suhkruga varustamise korraldust ning võeti kasutusele reguleeritud hinnad ja isegi talongisüsteem. Kuigi reguleerima hakati ka teiste toiduainete (näiteks sool ja jahu) hindu, siis nende osas kogu elanikkonda hõlmavat talongisüsteemi ei kehtestatud.

Esimese maailmasõja ajal kehtestus Vene keisririigis järk-järgult täielik alkoholimüügi keeld, mille esimeseks etapiks oli mobilisatsioonide ajaks riiklike viinamonopolide sulgemine. Üha rangemaks muutuva alkoholipoliitika tõttu hakkas rahvas laialdasemalt tegelema koduõlle pruulimise ning puskariajamisega. Kuivõrd kange alkoholi müük oli sõja ajal ära keelatud, püüti aseainet otsida isegi apteegis müüdavatest alkoholi sisaldavatest ravimitest.

Sõda mõjus maaelanikele koormavalt, ühtaegu kohustati neid kroonutöödele minema ja küüdis käima, millele lisandusid kariloomade ja hobusete rekvireerimised sõjaväe tarbeks. Kui valdadest nõuti kindlat hulka inimesi küüti või kroonutööle, pidi see ka vastuvaidlematult teoks saama. Paraku võis niisugune nõue tähendada kiirete põllutööde unarusse jätmist. Eriti hädas talutöödega olid väeteenistusse mobiliseeritute perekonnad, kus töökäte puudus eriti tugevalt tunda andis. Neile oli siiski talurahvaasjade komissari ettekirjutusel valdadest abi organiseeritud, iseasi kuivõrd tõhusaks seda hinnata saab.

Tsiviilelanike eluolu sõjaajal on lai teema, mida tuleks analüüsida võimalikult paljude tahkude kaudu. Käesolevas töös uuritav periood lõppes Veebruarirevolutsiooniga, sellele järgneva ajajärgu nagu ka 1917. aasta oktoobris kehtestunud Saksa okupatsiooni detailsem uurimine oleks rahvale osaks saanud ümberkorralduste mõistmiseks samavõrd oluline. Käesolevas töös jäid kajastamata veel mitmed tsiviilelanikkonna elu mõjutanud aspektid nagu kohaliku elanikkonna kokkupuuted sõjaväelastega, haiguste levik ja palju muud.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Eesti Ajaloomuuseum

- fond AM.263 Sõjapao ankeedid Esimese maailmasõja ajast

Rahvusarhiiv

- fond EAA.1079 Maasi vallavalitsus
- fond EAA.2311 Sõjapõgenike abistamise Põhja-Balti komitee
- fond EAA.2554 Laimjala vallavalitsus
- fond EAA.2556 Uuemõisa vallavalitsus Saaremaal
- fond EAA.577 Saaremaa rekvireerimiskomisjon
- fond ERA.2020 Uuemõisa Vallavalitsus

Perioodika

- Hää 1914 – 1915
- Postimees 1914 – 1916
- Saaremaa 1914 – 1917
- Tallinna Teataja 1914

Kirjandus

- Antsiferov, Alexis N.; Bilimovich, Alexander D.; Batshev, Michael O.; Ivantsov, Dimitry N. Rural Economy. – Russian Agriculture During the War. Gen. ed. James T. Shotwell. New Haven: Yale University Press, 1930. Pp. 9–301.
- Arhiivijuht. I, Riigi-, kohtu- ja omavalitsusasutused. Koost. Lea Leppik. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2003.
- Chickering, Roger. The Great War and Urban Life in Germany: Freiburg, 1914–1918. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Epstein, Alexander. Postisaadetiste sõjatsensuur Eestis I maailmasõja ajal. – Eesti Filatelist 36. Tallinn, 1996. Lk 176–198.

- Ernits, Villem. Eesti karskusliikumine. – Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur. Toim. Hans Kruus. Tartu: Haridusministeerium, 1926. Lk 1166–1184.
- Esse, Liisi. Suure sõja mäletamine. Kirjad, päevikud ja mälestused eestlaste sõjakogemuse avajana. – Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015. Lk 21–29.
- Esse, Liisi. Suure sõja mäletamine. Kirjad, päevikud ja mälestused eestlaste sõjakogemuse avajana. – Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Rahvusarhiiv, 2015. Lk 21–29.
- Gatrell, Peter. Russia's First World War: a social and economic history. Harlow: Pearson Longman, 2005.
- Germanis, Uldis. Läti rahva elurada. Tartu: Ilmamaa, 1995.
- Gustavson, Heino. Merekindlused Eestis 1913–1940. Tallinn: Olion, 1993.
- Hatlie, Mark R. Riga at War 1914–1919: War and Wartime Experience in a multi-ethnic Metropolis. Marburg: Verlag Herder-Institut, 2014.
- Ibius, Otu. Alkoholikaubandus Eestis viinamonopoli ajal (1900–1918.a.). – Alkoholi ajalugu Eestis. II kd, 3. vihik. Tartu: Otu Ibius, 1971.
- Ibius, Otu. Kõrtsidevastane võitlus Vene ajal. Tartu: Eesti Karskusliit, 1936.
- Kopõtin, Igor. Esimese maailmasõja algus Eestis: võim ja ühiskond. – Eesti sõjaajaloo aastaraamat = Estonian yearbook of military history 5(11). Viimsi: Eesti Sõjamuuseum, 2015. Lk 11–43.
- Kotsonis, Yanni. States of Obligation: Taxes and Citizenship in the Russian Empire and Early Soviet Republic. Toronto: University of Toronto Press, 2014.
- Krikk, Mai. Eesti politsei loomine ja areng 1918–1940. Tallinn: Olion, 2001.
- Kurvits, Roosmarii. Eesti päevalehtede muutumine Esimese maailmasõja ajal 1914–1917. – Esimene maailmasõda eesti kultuuris. Koost. Mirjam Hinrikus ja Ave Mattheus. Tallinn: Tallinna Ülikool, 2015. Lk 76–115.
- Lih, Lars T. Bread and Authority in Russia, 1914–1921. Berkeley: University of California Press, 1990.
- Lott, Mare; Rauk, Maire. Raamatulugu. – Saaremaa. 1, Loodus. Aeg. Inimene. Toim. Heino Kään jt. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2002. Lk 255–271.

- Lust, Kersti. Eesti majanduse olukord Esimese maailmasõja ajal: historiograafiline pilguheit. – Esimene maailmasõda ja Eesti. II. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2017. Lk 43–53.
- Lust, Kersti. Saaremaa Vene impeeriumi koosseisus 18. sajandi lõpust 1918. aastani. – Saaremaa. 2. Ajalugu, majandus, kultuur. Toim. Kärt Jänes-Kapp, Enn Randma, Malle Soosaar. Tallinn: Koolibri, 2007. Lk 216–263.
- Lust, Kersti. Uuenev Saaremaa kroonuküla (1841–1919). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2003.
- Lust, Kersti. Võitlus toidu hinna tõusuga Eestis 1914. aastast 1917. aasta kevadeni. – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014. Lk 200–216.
- Meyendorff, Alexander F. Social Cost of the War. – The Cost of the War to Russia. Gen. Ed. James T. Shotwell. New Haven: Yale University Press, 1932. Pp. 155–215.
- Michelson, Alexander M. Revenue and Expenditure. – Russian Public Finance During the War. Gen. ed. James T. Shotwell. New Haven: Yale University Press, 1928. Pp 15–232.
- Must, Aadu. Eestlaste perekonnaloo allikad. Tartu: Kleio, 2000.
- Must, Aadu. Muutugu ja kadugu! Baltisakslased ja Esimene maailmasõda. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016.
- Must, Aadu. Privilegeeritust põlualuseks: baltisaksa ühiskonnategelaste represseerimine Esimese maailmasõja ajal. – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014. Lk 15–107.
- Ojalo, Hanno. Saaremaa sõjatules: oktoober 1917. – Kaitse Kodu 2002, nr 5. Lk 25–27.
- Ojalo, Hanno. Saaremaa sõjatules. Sügis 1917. Kuressaare: Saaremaa Muuseum, 2008.
- Ojalo, Hanno. Varjud meres: allveesõda Läänemerel 1914–1919 ja 1939–1945. Tallinn: Grenader/Astlandia, 2007.
- Paatsi, Vello. Vene sõjatsensuur Läänemere kubermangudes Esimese maailmasõja ajal 1914–1917. – Kas keelata või lubada? Tsensuur Rootsi ajast Eesti taasiseseisvumiseni. Seminar Eesti Kirjandusmuuseumis 26. novembril

2015. Ettekanded. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2015. Lk 41–48.
- Pihlak, Jaak. Kindralleitnant Nikolai Reek: lühiülevaade elu- ja teenistuskäigust. – KVÜÕA toimetised 19. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2014. Lk 244–246.
  - Pihlamägi, Maie. Eesti tööliste töö- ja elutingimused Esimese maailmasõja aastail. – Esimene maailmasõda ja Eesti. II. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2017. Lk 300–327.
  - Pihlamägi, Maie. Eesti tööstus Esimese maailmasõja aastail. – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014. Lk 170–199.
  - Piik, Peeter. Tartlaste kokkupuudetest sõjaväe, sõjahaavatute ja -põgenikega 1914.–1916. aastate "Postimehes". – Tartu Linnamuuseum. Aastaraamat. 8. Tartu: Elmatar, 2002. Lk 19–34.
  - Põhjuskiri Ajutisele Põhja-Balti komiteele sõjapõgenejate ja sõja läbi kannatanud muude isikute toetamiseks, hoolekandmiseks ja abiandmiseks. Jurjev: Postimees, 1916.
  - Rahi, Aigi; Jõgisuu, Piret. Eesti sõdurite kirjad Esimesest maailmasõjast. – Ajalooline Ajakiri 1998, nr 2. Lk 29–48.
  - Reek, Nikolai. Saaremaa kaitsmine ja vallutamine a. 1917. Tallinn: Sõjavägede Staabi VI osakond, 1937.
  - Saaremaa: maadeteaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. Toim. A. Luha, E. Blumfeldt, A. Tammekann. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1934.
  - Zaitsev, K. I.; Dolinsky, N. V. Organization and Policy. – Food Supply in Russia during the World War. Gen. ed. James T. Shotwell. New Haven: Yale University Press, 1930. Pp. 3–213.
  - Taal, Kersti. Esimese maailmasõja algus Võrumaal: muutused maarahva igapäevaelus. – Lee: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Seltsi väljaanne 21. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Selts, 2015. Lk 39–50.
  - Taal, Kersti. Esimese maailmasõja raskustes vaevlev Võrumaa. – Lee: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Seltsi väljaanne. 22. Tartu: Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Selts, 2016. Lk 71–82.

- Takkin, Arnold. Eesti Esimese maailmasõja aastail. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961.
- Tannberg, Tõnu. „Selle sajatuhandelise massi elust-olust ja saatusest suures rahvaste heitluses on vähe tehtud juttu...”: Ilmasõjaaegsetest mobilisatsioonidest Eestis aastatel 1914–1917. – Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Rahvusrhiiv, 2015. Lk 9–20.
- Tannberg, Tõnu. „Tsaar kui kutsub oma lapsi...”: 1914. aasta mobilisatsioonidest Eesti- ja Liivimaal. – Eesti mees Vene kroonus: uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost impeeriumi perioodil 1721–1917. Tartu: Ilmamaa, 2011. Lk 189–206.
- Teedema, Lea. Haavatud ja haiged sõdurid, puudustkannatajad ja põgenikud Esimese maailmasõja aegses Tartus. – Esimene maailmasõda ja Eesti. II. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2017. Lk 134–189.
- Teedema, Lea. Tartu Esimese maailmasõja ajal. – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014. Lk 270–357.
- Uuet, Liivi. Eesti haldusjaotus 20. sajandil: teatmik. Tallinn: Eesti Omavalitsusliitude Ühendus, 2002.
- Õun, Mati; Ojalo, Hanno. Võitlused Läänemerel 1914–1918: Esimene maailmasõda koduvetes. Tallinn: Olion, 2011.

Käsitirjad

- Eglit, Liisi. Eesti sõdurite sõjakogemus Esimeses maailmasõjas: võrdlev analüüs sõjaaegsete kirjade ja sõjajärgsete mälestuste põhjal. Magistritöö. Juhendaja Aigi Rahi-Tamm. TÜ Eesti ajaloo õppetool. Tartu, 2012.
- Piik, Peeter. Tartu linn Esimese maailmasõja aastail (1914–1917) ajakirjanduse peeglis. Lõputöö. Juhendaja Tiit Rosenberg. TÜ Eesti ajaloo õppetool. Tartu, 1998.

Summary

The Effect of World War One on Civilians on Saaremaa Based on the Examples of Põide and Jaani Parishes

The aim of this bachelor's thesis was to make a contribution to the research of the socio-economic history of World War One, the subject of research being the effects of the war on civilians before the February Revolution on the examples of Jaani and Paide Parishes. Another aim was to study the changes in the society that were brought about by the start of the war and the front approaching, including the operations of the most important institutions that managed the life of civilians, rearrangements in the food and alcohol policies as well as how the local inhabitants handled the situation in which they had to constantly fulfil the duties imposed by the army.

This thesis consists of two larger chapters, both of which are divided into three sections. The first chapter analysed the society during World War One – first, the announcement of the general mobilisation, the state of war and censorship taking effect; second, the general moods and perceptions in the society at the beginning of the war, the mobilisation and the start of the German attack on the Eastern front; third, the functions and activities of regional institutions. The second chapter focused on specific socio-economic issues, including changes in the national food provision policies, alcohol prohibition taking effect and civilians having to fulfil the duties set on them for the benefit of the army; it was also discussed how these were evident in the researched region and affected the daily lives of local inhabitants.

The state of war that the Russian Empire declared on July 20, 1914, also included areas of Estonia, which meant that the authority of military commanders grew in the society as the orders they gave in their regions were considered superior. Together with the declaration of war, also war-time censorship was put in place in the country in order to control the information spreading in the media as well as messages via the telegraph and in the mail. Similarly to the rest of Estonia, war-time censorship mechanisms were also implemented on the newspapers appearing on Saaremaa. When the war front

approached the territory of Estonia in 1915, as the Germans conquered Liepāja in May and Jelgava in August, then on the command of the military commanders precautions were taken in case of a possible bombing. During dark hours, all sources of light had to be dimmed and in regions near the sea it was compulsory to cover all windows. For some time, it was prohibited to leave the house from 10 PM until dawn on islands in western Estonia.

The most immediate organisers of the lives of local inhabitants were the municipalities of parishes that took orders from above in their activities, the regulations were mostly set by the Commissioner of Rural Life. The overseer ensured that the duties set on parish inhabitants were fulfilled. The author of this thesis noted that the most informative text type for researching the prescribed duties during the war were the letters addressed to the overseers, but unfortunately not many have remained.

On the national level, many regulations were established on food provision policies, but especially at the beginning they were mostly meant for ensuring better supplies for the army. Hence, there was a fixed top price for food products to be sold to the army. If this was not followed, the products could be requisitioned at a significantly lower price. In addition, there were several periods when the export of food products from islands was banned. Whereas earlier there were intermediators who bought the food products from farmers and then sold them on to the army, then starting from August 1915 land owners were allowed to sell their produce directly at the army's collection points. The shortage in sugar that started in the autumn of 1915 affected the whole population, which brought about a change in the food supplying system. Regulated prices were established and even a food stamp system, on the basis of which certain amounts of food products were allotted. Although the prices of some other food items (e.g. salt and flour) were fixed for the whole population, there was no food stamp system for these.

During World War One, gradually a complete alcohol sales prohibition came into force, the first stage of which had been the closing down of national vodka monopolies for the mobilisation period. Due to the alcohol policy becoming increasingly stricter, making home-made beer and vodka became more common. Because selling strong spirits was

banned during the war, people tried to find substitutes even by buying over the counter medication that contained alcohol from pharmacies.

The war had a widely burdening effect on people living in rural regions since they had to do communal work for the state and provide transportation for the army; also, their farm animals and horses were requisitioned for the army. If the parish required a certain number of people for transportation duty or to work, this absolutely had to be fulfilled. This, however, could mean that urgent field work was abandoned. People with family members who had been mobilized had the most problems with farm work as they felt the absence of work hands especially strongly. Nevertheless, if necessary, then the Commissioner of Rural Life prescribed that people from parishes had to come and help out.

The life of civilians during war is a very wide subject which enables to approach it from various angles. The period under research ended before the February Revolution, therefore it is worth to continue researching which rearrangements for the local inhabitants of Saaremaa followed after the February Revolution as well as the German occupation established in October 1917. Additionally, it is possible to study several other aspects of civilian life during war which were not included in this thesis, such as the encounters between the local inhabitants and the soldiers, the spreading of illnesses and others.

Lisad

Lisa 1. Põhja-Balti komitee põhikiri.¹⁹⁹

Augustkirjale on kirjutatud: „*S i n n i t a n*“.
Sisemiste asjade ministeriumi juhataja asemel,
ministri abi kojamistri auus *P l e h w e*.
23. augustil 1915.
S i g e: asedirektor *P a l e o l o g*.

Komitee otstarb ja abinõud.

§ 1. Ajutisel Põhja-Balti komiteel sõja-
põgenejate ja sõja läbi kannatanud muude
isikute toetamiseks, hooletandmiseks ja abiand-
miseks on otstarbekas Eesti- ja Liivimaa
tubermangu põhjapoolse osa, s. o. Saaremaa,
Pärnu-, Viljandi-, Tartu- ja Võrumaa ja
Valga liina rahvale sõjaaja arutordsete
raskuste äraõitmiseks appi astuda, kaasa
arvates: elanikkude laenukindlaks äramine-
miseks kodumaa kohtadest, millele waenlane
kallale tungib, ja ka meelte rahustamiseks ja
võimaliku hirmuhabastuse eemalhoitmiseks rahwa
hulgas sõjategevuse lähenemise puhul; rahwa
ajutiseks äramahutamiseks nutel elukohtadel,
rahvale võõrsil olemise ajaks töö, teenistuse
ja elamise-abinõude muretsemiseks; rahwa tagasi-
asendamiseks tema endistele elukohtadele, selle jä-
relle kui maa waenlasest on puhastatud; rahwa
majapidamise üheslijaluse seadmiseks kodumaal jne.

— 3 —

¹⁹⁹ Põhjuskiri Ajutisele Põhja-Balti komiteele sõjapõgenejate ja sõja läbi kannatanud muude isikute toetamiseks, hooletandmiseks ja abiandmiseks. Jurjev: Postimees, 1916. Lk 3.

Lisa 3. Vallaametnike palkade tabel. (Palgad rublades.)

Viide	Vald	Kuupäev	Vallavanem	Vallakirjutaja	Kasakas / vahimees
EAA.2556.1.3. L 5.	Uuemõisa	9.2.14	150	600	135
EAA.2556.1.3. L 20.	Uuemõisa	5.2.15	150	600	170
EAA.2556.1.3. L 35.	Uuemõisa	12.2.16	150	600	200
EAA.2556.1.3. L 50.	Uuemõisa	27.1.17	150	600	240
EAA.2554.1.46. L 5.	Laimjala	8.2.14	140	350	96
EAA.2554.1.46. L 20.	Laimjala	21.2.15	140	350	100
EAA.2554.1.46. L 35.	Laimjala	13.2.16	120	350	130
EAA.2554.1.46. L 50.	Laimjala	18.2.17	120	410	130
EAA.1079.1.4. L 5.	Maasi	9.2.14	100	500	140
EAA.1079.1.4. L 20.	Maasi	2.3.15	100	550	140
EAA.1079.1.4. L 35.	Maasi	3.2.16	100	600	200
EAA.1079.1.4. L 51.	Maasi	11.2.17	300	720	318

Lisa 4. Tabel vallamaksu maksjate hulga kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas.

Viide	Vald	Kuupäev	Mehi vallas	Vallamaksu maksjaid	Maksust vabastatud
EAA.2556.1.3. L 3.	Uuemõisa	9.2.14	1841	907	934
EAA.2556.1.3. L 18.	Uuemõisa	5.2.15	1841	733	1088
EAA.2556.1.3. L 33.	Uuemõisa	12.2.16	1826	590	1236
EAA.2556.1.3. L 48.	Uuemõisa	27.1.17	1821	608	1213
EAA.2554.1.46. L 3.	Laimjala	8.2.14	1515	870	675
EAA.2554.1.46. L 18.	Laimjala	21.2.15	1544	687	857
EAA.2554.1.46. L 33.	Laimjala	13.2.16	1544	610	934
EAA.2554.1.46. L 48.	Laimjala	18.2.17	1508	566	942
EAA.1079.1.4. L 2p.	Maasi	9.2.14	1664	857	843
EAA.1079.1.4. L18.	Maasi	2.3.15	1664	727	937
EAA.1079.1.4. L 33.	Maasi	3.2.16	1664	740	924
EAA.1079.1.4. L 48	Maasi	11.2.17	1523	727	798

Lisa 5. Tabel erinevatel põhjustel vallamaksust vabastatute kohta Uuemõisa, Laimjala ja Maasi vallas.

Viide	Vald	Kuupäev	Maksu- jõuetud	Tegev- teenistuses	Esimest aastat tagavara- väs	Kroonu- palati poolt ajutiselt vabastatud	Sõja- väest koju lastud	Sõja- kooli õpil.	Kadu- nud	Vangis
EAA.2556.1.3. L 3.	Uuemõisa	9.2.14	849	61	19	5				
EAA.2556.1.3. L 18.	Uuemõisa	5.2.15	895	181		5	7			
EAA.2556.1.3. L 33.	Uuemõisa	12.2.16	991	204	16	5				
EAA.2556.1.3. L 48.	Uuemõisa	27.1.17	923	285		5				
EAA.2554.1.46. L3.	Laimjala	8.2.14								
EAA.2554.1.46. L18.	Laimjala	21.2.15	685	172						
EAA.2554.1.46. L33.	Laimjala	13.2.16	654	299						
EAA.2554.1.46. L48.	Laimjala	18.2.17	653	289						
EAA.1079.1.4. L2p.	Maasi	9.2.14	777	27	9					
EAA.1079.1.4. L18.	Maasi	2.3.15	780	155		2				
EAA.1079.1.4. L33.	Maasi	3.2.16	661	224	13	2		1	23	
EAA.1079.1.4. L48	Maasi	11.2.17	474	304	4	1		1	12	1

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Madle Uiho (11.12.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
I maailmasõja mõjud tsiviilelanikele Saaremaal Põide ja Jaani kihelkondade näitel

mille juhendajad on Ago Pajur ja Aigi Rahi-Tamm,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse
tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja
lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 22.05.2017.